

Högskolan Kristianstad

Avd. för historia,

HI 2301, 61 – 90 hp.

Höstterminen 2009

Rörelser i rörelsen

Tidiga föreningar för absolut nykterhet i Karlshamnstrakten

Leif Gustafsson

**Handledare:
Ingemar Ottosson**

Innehållsförteckning	Sida
1. Inledning	4
1.1 Nykterhetsrörelsen, historiskt	5
1.1.1 Måttlighet	6
1.1.2 Total avhållsamhet, absolutism	7
1.1.3 Blekinge	9
1.1.4 Karlshamns nuvarande kommun	11
1.1.5 Mörrums och Elleholms socknar, måttlighet	12
1.1.6 Mörrums och Elleholms socknar, Helnykterhet	13
2. Frågeställningar, disposition, begränsningar och problem	14
2.1. Frågeställningar och material.	15
2.2. Begränsningar och problem.	16
3. Tidigare forskning	17
4. Undersökning: Motsättningar och inre strider? Vad blev följderna?	18
4.1. Blekingedistriktet	18
4.2. Lokala organisationer i Karlshamnstrakten	20
4.3. Delsammanfattning:	23
5. Undersökning: Nykterhetsrörelsen, den nationella identiteten och rösträttsfrågan.	23
5.1. Rösträttsfrågan:	24
5.2 Den nationella identiteten:	25
5. 3. Delsammanfattning:	28
6. Undersökning: Ungdomsföreningen "Snöfrid"	28
6.1 Folkbildning:	30
6.2. "Snöfrid" , politisk inriktning.	32
6.3. Nation, natur, hembygd, traditioner, resor och vandringar	33
6. 4. Delsammanfattning:	35

Innehållsförteckning	Sida
7. Sammanfattning och avslutning	36
7.1. Avslutning	38
8. Källor och litteratur	39
Bilagor:	
Förkortningar och ordförklaringar	41
Karta	42

1. Inledning

För några år sedan byggde vi till vårt hus med en inglasad vinterträdgård med tillhörande altan mot väster. Går jag ut där så ser jag rakt fram, på mindre än 100 meters avstånd, gaveln på ett stort gult hus med plåttak. Det är ordenshuset, i bygden kallad logen, och i entrédörrens glas kan man läsa IOGT-NTO. Den bokstavskombinationen är dock av betydligt senare datum än huset, som byggdes 1895, men står för en ännu aktiv nykterhetsrörelse. Så långt jag kunnat utröna är detta ordenshus det enda av alla de möteslokaler för nykterhetsorganisationer i nuvarande Karlshamns kommun, som fortfarande är i bruk för sitt ändamål.

Första gången jag kom i närmare kontakt med det här huset var då jag började i tredje klass i folkskolan. Skolan ligger bara ett par hundra meter från logen och mitt emellan låg det som då kallades missionshuset. Uppvuxen tre kilometer bort, i ett i stort sett helnyktert hem och utan någon religiös fostran där, var det här två för mig nästan okända byggnader. Ingen av mina föräldrar eller släktingar var medlem i någon frikyrka eller nykterhetsorganisation. Jag hade naturligtvis hört talas om och träffat äldre personer som sades vara godtemplare och missionsvänner. En del av dem var också blåbandister, ibland bytte mer försigkomna kamrater ut bokstaven ”s” mot ett ”n” i det namnet. De höll till i ”Blåbandshuset” som låg i byn Galleryda, några kilometer väster om Mörrum. Vad IOGT i det gula huset stod för visste nog inte mina skolkamrater men man hade naturligtvis en förklaring. ”Idioter och gamla tosingar”, så var det.

När jag började i realskolan så fick jag en kamrat som lånade böcker i ett litet bibliotek som låg i en annan logelokal i byn Vekerum. Där hette den aktiva föreningen NOV och det var inte det samma som det IOGT som fanns nära folkskolan. Dessutom fanns det ungdomsföreningar, SGU pratades det om och NOV hade en annan. Man fick inte dricka sprit om man var med där, det berättade de äldre pojkarna, men mera visste jag inte. Nu, efter mer än 50 år, skall jag försöka bringa lite reda i dessa bokstavskombinationer och försöka förstå lite av allt det som en gång avhandlades i det gula huset.¹

¹ Mindre vanliga förkortningar och begrepp förklaras i bilaga 1.

1. 1 Nykterhetsrörelsen, historiskt

För att få en allmän förståelse för de olika nykterhetsrörelsernas utveckling över tiden kan det vara lämpligt att använda den översiktliga indelning som Johan Bergman har i sin bok.²

Indelningen är generell och användbar i vilket land som helst där nykterhetsrörelsen verkar. Man måste dock ta hänsyn till tiden och för Sverige ser utvecklingen ut så här:

1. Måttlighetsföreningarnas tid, (omkring 1830 – 1835)
2. Halvabsolutismens tid (omkring 1835 – 1870)
3. Totalavhållsamhetens eller helnykterhetsföreningarnas tid (från 1870-talets början)

I den här uppsatsen kommer de två första perioderna att behandlas gemensamt.³

Den första organiserade nykterhetsrörelsen i Sverige uppstod 1830 då man började bilda nykterhetsföreningar i några städer. Genombrottet för dessa föreningar kom 1836 då en amerikansk predikant och agitator vid namn Robert Baird kom till Sverige. Han var utsänd av en organisation i Boston, kallad ”The American Temperance Society”. Som namnet visar så predikade organisationen måttlighet. Med sig hade Baird en skrift på franska om nykterhetsrörelsen i Amerika. Den väckte kungens intresse och han lät på, egen bekostnad, översätta, trycka och distribuera ut den till alla pastorsämbeten i Sverige. I slutet av 1840-talet började dock föreningarna med måttlighetsdrickande på programmet gå starkt tillbaka.

De nykterhetsrörelser som uppstod under senare delen av 1800-talet predikade total avhållsamhet från alkohol, absolutism. Även här kom de första förebilderna från Amerika. Över tiden kom de tidiga, internationella och svenska rörelserna att splittras och förenas i ett inte helt okomplicerat mönster. Lokala avvikelser i splittringen, där man också kan se paralleller med väckelserörelsen, finns också.⁴ De samlade nykterhetsrörelserna i Sverige nådde sitt största medlemsantal, drygt 350 000, omkring år 1910 för att sedan gå tillbaka, särskilt efter folkomröstningen om totalförbud mot alkohol 1922.⁵

² Johan Bergman, var arkeolog samt lektor i latin, historisk författare och nykterhetsfrämjare. En av landets mest framstående representanter för den absolutistiska nykterhetsrörelsen. (Källa: Nordisk Familjebok, Uggelupplagan)

³ Johan Bergman, *Den svenska nykterhetsrörelsens historia*, 3. uppl. (Stockholm 1913), sid. 105

⁴ Susanna Hedenborg, , Lars Kvarnström, *Det svenska samhället, 1720 – 2000. Böndernas och arbetarnas tid*, 2. uppl. (Lund 2006), sid. 202 f; Hilding Johansson, *Folkrörelserna i Sverige*, (Stockholm 1980), sid. 27 ff

⁵ Som jämförelse anges att IOGT:s medlemstal var större än arbetarrörelsens, SAP:s, fram till 1920-talet. LO hade undantaget åren 1906 – 1908, färre medlemmar än IOGT ända fram till 1916. (Källa: Samuel Edquist, *Nyktra Svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879 – 1918*, (doktorsavhandling, Uppsala 2001), sid. 19)

1940 var det totala antalet cirka 225 000. En ny ”topp” noteras i början av 1960-talet då man når siffran 345 000. Det är då MHF, Motorförarnas Helnykterhetsförbund, som står för uppgången. År 2000 var medlemsantalet i nykterhetsrörelserna cirka 135 000.⁶

1.1.1 Måttlighet

Brännvinskonsumtionen i Sverige låg på 1800-talet på en nivå som vi i dag har svårt för att föreställa oss. År 1810 hade husbehovsbränningen blivit tillåten igen. Vissa källor säger att det var ett av villkoren för att bondeståndet skulle acceptera den nya regeringsformen då de hade släppt på sitt krav på adelsprivilegiernas avskaffande och accepterat att förre kronprinsens arvsrätt skulle avskaffas.⁷

1813 utfärdade regeringen en förordning mot ”fylleri och dryckenskap”. Förordningen förnyades 1828, 1832 och 1841.

År 1829 fanns det i landet 173 124 beskattade brännvinspännor och konsumtionen beräknades till 46 liter/individ och år. Det är vid den här tiden som nykterhetsföreningarna börjar uppträda. 1835 inskränktes bränningsrätten till jord som hade ett taxeringsvärde på minst 300 riksdaler och tiden till tre månader om året. Statsmakterna uppmuntrade i stället ölkonsumtionen genom att avveckla skatten på öl år 1834. År 1850 hade brännvinskonsumtionen minskat till 22 liter per person och år för att 1856 vara nere på 9 liter.

Efter Bairds besök i Stockholm bildades Svenska Nykterhetssällskapet som en föreningspunkt för de olika nykterhetsföreningarna i landet. Sällskapet hade prominenta medlemmar, bland andra kronprinsen och tre biskopar. Rörelsen gick snabbt framåt i Sverige, 1847 fanns det 420 föreningar med 100 000 medlemmar. Rörelsen byggde på måttlighetsprincipen som innebar att man förbjöd brännvin och liknande drycker men tillät vin och maltdrycker.

År 1836 hade Peter Wieselgren bildat en nykterhetsförening i Västerstad i Skåne där han var kyrkoherde. Han blev en centralgestalt i nykterhetsrörelsen, gav ut skrifter och reste runt som agitator och betecknas ibland som nykterhetsapostel.

Arbetet mot husbehovsbränningen fortsattes också av krafter utanför nykterhetsrörelsen. Vid riksdagen 1853 – 1854 lade regeringen fram ett förslag som gick ut på att husbehovsbränningen skulle avskaffas och att brännvinstillverkningen skulle inskränkas till ett fåtal storbrännerier och beskattas högt. Lagen drevs igenom mot bondeståndets motstånd den 18 januari 1855. Bland dem som stred hårdast mot förslaget var bondeståndets representanter från Blekinge och

⁶ Åke Lindgren, *Rörelse i tiden. En bok om kampen för ett nyktrare Sverige*, (Stockholm 2001), sid. 171

⁷ Bergman, sid. 142

Kristianstads län. Ute i landet väckte beslutet protester som hotade att bryta ut i våldsamerheter och oroligast var det i Skåne och Blekinge. Det fanns förslag om att sätta in Kronobergs regemente för att återställa ordningen i Blekinge men det ogillades av kungen. Han skickade i stället en uppmaning till Peter Wieselgren att företa en ny nykterhetsfärd genom landet och det beskrivs att han kom till socknarna i norra delen av Blekinge i augusti 1855.⁸

Efter 1847 gick den nykterhetsrörelse som predikade måttlighet starkt tillbaka. En orsak var brist på ledare men den var också splittrad och 1870 hade den nästan helt ebbat ut. Vid sidan om denna rörelse började det bildas andra som var knutna till väckelserörelsen. De kallade sig ofta för ”Hoppets härar” och försökte ”rädda” drinkare genom att föra in dem i rörelsen. Mönstret var även här amerikanskt.⁹

1.1.2 Total avhållsamhet, absolutism

Den moderna nykterhetsrörelsen fick sitt genombrott i Sverige i början av 1880-talet. Den var till sin karaktär helabsolutistisk och hade sitt ursprung i Amerika och England. IOGT, Independent order of Good Templars, bildades i USA i början av 1850-talet och den första logen i Europa i Birmingham 1868. Vid den amerikanska storlogens årsmöte 1876 i Louisville i Kentucky splittrades IOGT-rörelsen i två delar, den Hickmanska (amerikanska) som ej tillät medlemskap för färgade och den Malinska (engelska) som tillät alla raser.

Den första IOGT-logen i Sverige grundades i Göteborg i slutet av 1879 av Olof Bergström. Han var baptistpredikant och hade tidigare verkat bl a i Karlshamn.¹⁰ Redan 1880 splittrades den svenska grenen i en hickmansk och en malinsk gren. I maj 1887 återförenades de amerikanska grenarna av IOGT och redan i juli samma år de svenska. Den hade snabbt växt till sig, redan 1885 fanns det 26 337 hickmaniter och 39 137 maliniter i Sverige.

1883 kom en första utbrytning ur IOGT. Den kom att kallas Templarorden, TO. Denna orden samarbetade med IOGT men hade ett enklare ordensväsen och var mindre sluten till sin karaktär.

Den svenska storlogen av IOGTsammanträdde i Malmö 1888. Där kom det till stridigheter i religionsfrågan mellan två fraktioner. IOGT hade som krav att man inte skulle vara gudsförnekare, men mötets minoritet hade en striktare religiös uppfattning. Minoriteten bildade på hösten samma år Nationalgodtemplarorden, NGTO. I bakgrunden fanns också motsättningen mellan tidigare maliniter och hickmaniter men också personliga motsättningar.

Nästa utbrytning ur IOGT kom i januari 1896 då en loge i Stockholm beslöt sig för att grunda en ny internationell nykterhetsorganisation, kallad Verdandi, NOV, fristående från

⁸ Bergman, sid. 109 - 151

⁹ H Johansson, sid. 29

¹⁰ Ove Moberg, *Karlshamns Historia, del IV*, (Karlshamn 1950), sid. 342

godtemplarorden. Orsaken till brytningen var religionsfrågan. Logen St. Göran i Stockholm hade uteslutits ur IOGT efter att ha godkänt en medlem som svarat ”nej” på frågan om han trodde på en allsmäktig gud som ledde världens öden. Den nya organisationen var religiöst neutral och hade ett mycket förenklat ordensväsende jämför med IOGT. Verdandiorden kom efter hand att knytas allt mer mot den framväxande arbetarrörelsen.

Utöver dessa rörelser, som alla hade sitt ursprung ur IOGT, så uppstod i USA den så kallade Blåbandsrörelsen 1877. Den kom till Sverige via England 1883 – 1884. Blåbandsrörelsen kom i Sverige att knytas hårt till frikyrkorörelsen. Gud och kristendomen var ett viktigt inslag i deras nykterhetsarbete, man ville ”... i kristendomens namn motarbeta rusdryckernas bruk”.

Bland övriga tidiga nykterhetsrörelser i Sverige kan nämnas Vita Bandet med enbart kvinnliga medlemmar, Sveriges Studerande Ungdoms Helnykterhetsförbund, SSUH, och ett antal nykterhetsföreningar inom olika fack och yrken.¹¹

År 1906 bildades SGU som en formellt fristående ungdomsavdelning inom IOGT-rörelsen. Redan tidigare hade det funnits barnloger. 1908 tog IOGT efter beslut i världsstorlogen bort kravet på gudstro för inträde.

Också NOV och NGTO startade ungdomsrörelser vid den här tiden. Blåbandsrörelsen började med ungdomsverksamhet i Blekinge omkring 1911.

1922 slogs NGTO och TO samman och bildade en förening, Nationaltemplarorden, NTO. Nästa sammanslagning kom, efter ett par decenniers diskussioner 1970, då IOGT och NTO bildade IOGT-NTO. 1945 kom länkrörelsen från USA till Sverige. Den står starkt självständig mot övriga nykterhetsrörelser.¹²

Nu har vi kommit fram till entrédörren på det gula huset där i väster, där solen går ner och kan börja se oss om i länet och kommunen!

¹¹ Lennart Johansson, *Brännvin. Postillor och röda fanor. Om folkrörelser, politik och gammalkyrklighet i sekelskiftets Växjö*, (Växjö 1992), sid. 76-78; Bergman, sid. 175 – 250; Lindgren, sid. 16 – 21; H Johansson, sid., 29 - 31

¹² H Johansson, sid., 72 – 74, Märit Gunneriusson Karlström, *Konsten att bli och förbli folklig. Svenska kyrkans och IOGT:s strategier och omvandling i kampen på offentlighetens arena 1880-1945*, (doktorsavhandling Uppsala 2004)

1.1.3 Blekinge

I protokollet från sockenstämman i Mörrum den 18 september 1831 omnämns att en ”Måttlighetsförening” nyligen bildats i Karlskrona.¹³ Det är det tidigaste belägget som jag hittat för begreppet måttlighet i Blekinge. Bergman har i sin bok en sammanställning över 1844 års nykterhetsföreningar i Sverige. För Blekinge noteras 13 stycken. Det finns ingen sådan i Mörrums socken, däremot i grannsocknarna Jämshög, Ysane, Gammalstorp och Asarum. Med undantag av en målare och två militärer är föreningarnas ordförande samtliga präster.¹⁴

I de tryckta femårsberättelserna från landshövdingen i Blekinge län finns en huvudrubrik ”Invånare”. Under denna omnämns spritförtäringen i länet för första gången 1871 – 1875. Där skriver man

”... Bruket af spritdrycker har möjligen något aftagit; hvaremot förbrukningen af vin och maltdrycker synbarligen tilltagit; ...”¹⁵

Redan i nästa femårsberättelse, med underrubriken ”*Skismatiska*¹⁶ rörelser omfattande metodistiska och baptistiska tros läran” talar landshövdingen om att; ”... vad man än må tänka om dessa rörelser så har de bidragit till sedligt allvar, minskat bruk av rusdrycker och till följd av detta minskat antal lagöverträdelser.” Han avslutar kapitlet med ”*Begagnandet af spritdrycker är i avtagande*”.¹⁷

I femårsberättelsen 1881 – 1885 nämns för första gången en nykterhetsrörelse.

”... En annan omständighet, som synes hafva haft välgörande verkningar, synnerligast bland arbetarebefolkningen, är de under senare åren mångenstädes bildade ”Good-Templar-sällskapen”, hvilka hufvudsakligen hafva till ändamål att främja nykterheten...”¹⁸

I nästa femårsberättelse är landshövdingen fortsatt positiv till såväl de skismatiska rörelserna som nykterhetsrörelsen. Här omnämns också att de senare förvärvat ordenshus på flera orter inom länet och sammantaget anser han att detta haft välgörande verkningar i synnerhet på arbetarebefolkningen.¹⁹

Femårsberättelsernas intresse för nykterhetsrörelsen ökar och i den från 1891 – 1895 finns för först gången en redovisning av antalet medlemmar och loger i länet. Sammanfattningsvis ser den ut så här fördelad på föreningar och platser där de verkar:²⁰

¹³ Landsarkivet i Lund: Mörrum KI:2, *Protokoll från sockenstämma 1817 – 1831*

¹⁴ Bergman 1913, sid. 133 - 134

¹⁵ SCB, *Bidrag till Sveriges officiella Statistik*, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser. 1871 - 1875, Blekinge, sid. 3

¹⁶ Skismatiska eller schismatiska. Ett teologiskt begrepp för sekterister; avfallingar (Källa SAOB)

¹⁷ Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser. 1876 - 1880, Blekinge, sid. 3

¹⁸ Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser. 1881 - 1885, Blekinge, sid. 3

¹⁹ Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser. 1886 - 1890, Blekinge, sid. 3

²⁰ Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser. 1891 - 1895, Blekinge, sid. 7

	<u>1/1 1891</u>		<u>31/12 1895</u>	
	Medlemmar	Platser	Medlemmar	Platser
Världsgodtemplarorden	865	22	1 392	38
Nationalgodtemplarorden	29	4	616	11
Templarorden	725	13	1 783	33
Blå bandsföreningar	63	1	278	3

Nästa femårsberättelse har en omfattande redogörelse för nykterhetsföreningarna i länet. Man säger att förutom de tidigare nämnda föreningarna så har ytterligare tre tillkommit. De är Nykterhetsarmén 1896, Tempelriddarorden 1899 och Verdandi som kommer i något av periodens sista år (årtalet är inte angivet). Alla tre är representerade med en loge vardera i Karlshamn. Det finns en statistisk sammanställning liknande den från föregående period. Om man tittar enbart på medlemsantalet så kan man konstatera att IOGT har ökat med 827 medlemmar, att Blåbandsrörelsen tredubblat sitt medlemsantal och att de andra två står i stort sett stilla.²¹

Femårsberättelsen 1901 – 1905 har också en statistisk redovisning, av den framgår bland annat att IOGT vid periodens slut har 62 föreningar med 3869 medlemmar och 23 ordenshus i länet. Motsvarande siffror för NGTO är 17, 1164 och 5. Templarorden har 17 föreningar, 2065 medlemmar och 6 ordenshus.

Blåbandsrörelsen har 1 394 medlemmar och 3 ordenshus. Landshövdingen intresserar sig särskilt för Verdandi-rörelsen som vid rapporttillfället har 18 föreningar med 596 medlemmar men inget ordenshus. Han skriver bland annat om Verdandi:

”Ungdomsafdelningen finnes i Karlshamn och heter ”Förgät mig ej”. Genom sin frihet i politiskt och religiöst avseende har orden lyckats samla många som eljest skulle varit oåtkomliga för nykterhetsrörelsen”.

I berättelsen uttrycker landshövdingen belåtenhet med nykterhetsrörelserna i länet och deras framgångsrika arbete. Man kan dock ana att han inte är helt tillfredsställd med sakernas tillstånd eftersom han också skriver så här:

” ... Emellertid kan Kungl. Maj:ts Befallningshafvande icke underlåta att påpeka, hurusom förkämparna för nykterhetsidén skulle kunnat vinna än större sympatier hos allmänheten, om de icke slagit in på den med åren alltmer framträdande tendensen att vilja uppträda som ett politiskt parti, som jämväl i kommunala angelägenheter drifver en propaganda, hvilken esomoftast tycks undanskymma deras egentliga verksamhet. Att härigenom mången gång allmänhetens sympatier förverkas, till skada för nykterhetsarbetets i och för sig själf så välsignelsebringande verksamhet är blott att beklaga, lika väl som den öfverdrift och skarpa intolerans, som allt emellanåt kommer till synes...”.

²¹ Kungl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelser. 1896 - 1900, Blekinge, sid. 5 - 6

Den framväxande arbetarrörelsen i länet omnämns inte direkt men man kan ana att det är den som avses i berättelsen.²²

IOGT bildar en distriktsloge 1884. I minnesskriften därifrån påpekas särskilt att man tillhör den malinitiska grenen av IOGT. Av bevarade protokoll framgår att det året innan har bildats en loge i Asarum och två stycken i Karlshamn, 1884 en i Mörrum och så tidigt som 1882 en i Ronneby. Templarorden lämnar protokoll efter sig från 1885 och den tidigaste NOV-logen i länet från år 1900.

Blåbandsrörelsens Blekingedistrikt finns dokumenterat från 1895 och loger i Karlskrona och Mörrums socken har lämnat efter sig protokoll från 1891 och framåt i tiden. Det finns inga loger av NGTO i Blekingearkivets arkivförteckning men många under rubriken NTO från tiden före dess bildande 1922. Om man jämför med landshövdingens uppgifter i femårsberättelsen så är det troligen så att ett antal arkivbildare har registrerats under fel organisation. Jag har inte närmare undersökt detta eftersom det faller utanför ramen för uppsatsen.

1.1.4 Karlshamns nuvarande kommun

Av kartan i bilaga 2 framgår att antalet nykterhetsorganisationer, som i längre eller kortare tid verkat inom kommunen, är förvånansvärt stor. Jag väljer att inte närmare gå in på någon av dem under den här rubriken. Man kan dock konstatera att flertalet fanns i eller i närheten av staden Karlshamn och kyrkbyarna Asarum och Mörrum med dragningsområde mot kusttrakterna, där det runt sekelskiftet 1900 var många sysselsatta inom stenhuggeriet.

I boken stenhuggarminnen skriver redaktören under rubriken ”Stenhuggarnas rykte och verkligheten” följande:

”Det har icke sällan framhållits att stenhuggarna varit vilda sällar, ofta utmärkta för våldsamhet och dryckenskap. Dyligt låter sig sällan mätas eller kontrolleras i efterhand.”

Han fortsätter lite längre fram under samma rubrik:

”Utsagorna om stenhuggarnas superi och vådliga framfart motsäges avsevärt genom att det vid 1909 års undersökning framgick att närmare var femte stenhuggare var organiserad nykterist, ett procenttal som vida överstiger motsvarande siffror för landet i dess helhet.”

Den undersökning som Rehnberg hänvisar till var en branschundersökning som genomfördes 1909. 12 000 frågekort skickades ut och besvarades av 8 000 stenhuggare.²³

²² Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser., 1901 – 1905, Blekinge, sid. 6 -7

²³ Mats Rehnberg, (red.), *Stenhuggarminnen*, (Stockholm 1973), sid. 27 - 28

1.1.5 Mörrums och Elleholms socknar, måttlighet

Vid en översiktlig genomgång av sockenstämmoprotokollen från Mörrums och Elleholms socknar kan man notera att omåttligt brännvinsdrickande, ibland betecknat som ”liderlighet”, inte accepterades av sockenmännen. Några exempel kan vara av intresse för den fortsatta diskussionen om nykterhetsrörelsen i socknen.²⁴

Den 12 augusti 1770 sammanträdde kyrkorådet i sakristian. Dit hade man kallat in bonden Lars Clementsson i Mörrum som tidigare fått åtskilliga enskilda varningar för sitt oskickliga leverne och omåttliga brännvinssupande. Han blir nu varnad av kyrkorådet, som instämmer i kyrkoherdens förslag, att han som straff skall sitta en eller två söndagar i kyrkstocken om han inte bättrar sig. Den 4 augusti nästa år sammanträder kyrkorådet igen och konstaterar;

”Emedan det försports att bonden Lars Clementsson i Mörrum icke, sedan han fått varningen förlidet år d 12 aug. inför Kyrkorådet, låtit sig (det)samma tiena till minsta rättelse, utan tvärtom han sedermera med dryckenskap, elak sammanlevnad med hustrun och allehanda oordentlighet samt svordom och wanskap fortfarit, så höll kyrkorådet enhälligt på det beslut att han nästa söndag skall sitta i stocken vid kyrkodörren.”

Den 27 oktober är det kyrkostämma och i den första paragrafen meddelar kyrkoherden om Lars Clementssons straff att;

”verkställigheten deraf blifvit åsidolagd förmedelst vederbörande Crono-betienings uraktlåtenhet, i det de låtit sig af Lars Clementssons hot och pock afskräcka från execution”.

Sockenstämman ansåg att saken inte skulle läggas ned och att kronobetjäningen skulle näpsas, men att det skulle ske vid en världslig rättegång. Sakens vidare handläggning vid ting och sockenstämma har jag inte följt upp.²⁵

Nykterhetsarbetet fortsätter att intressera socknens invånare. Vid sockenstämma den 24 aug 1817 beslöt man :

”Husbönder betala årligen till hvar och en af sina drengar som alldeles bortlägga bruket af Brännvin, utom den egentliga lönen 2 Rdr. Bco. Likaledes skola de barn som afhålla sig från denna dryck, njuta af sina föräldrar någon särskild årlig förmån. De äldre vilja härutinnan föregå de yngre med goda exempel.”

I den under 1.1.3 nämnda ”Måttlighetsföreningen” i Karlskrona hade sockenstämmans deltagare, via vice pastor i socknen, inbjudits att delta. ”På prästens fråga om sockenmännen ville ingå i föreningen svarade de: ‘Nej.’” Man förband sig dock att vid samkväm och gästabud iaktta måtta vid bruket av brännvin och andra starka drycker och att det skulle vara förbjudet att

²⁴ Mörrums och Elleholms socknar har så långt tillbaka man vet haft gemensam kyrkoherde och pastor. De bildar numera en församling. De borgerliga kommunerna slogs samman till en, Mörrum, 1/1 1952.

²⁵ Landsarkivet i Lund: Mörrum KI:1, *Protokoll från sockenstämma 1770 – 1844*

vid sådana tillfällen bjuda sina och andras barn på brännvin innan de till nattvarden ”admitterats” (blivit konfirmerade).²⁶

I januari 1836 diskuteras frågan om att tillsätta en ny ”skolemästare” för den Norra fjärdingen efter den avlidne Dahlberg. En person, N. Pettersson, som tidigare varit ambulerande ”skolemästare” i socknen hade sökt tjänsten. Han avfärdas dock med motiveringen:

... på Hwilken (ansökan) Ledamöterna förklarade att intet afseende borde fästas, emedan Pettersson var en genom fylleri så afsigkommen person, att han till Scholemästare vore oduglig.²⁷

Den 27 november 1836 har landshövdingen begärt in sockenstämmans utlåtande över länsman Plomans förslag om att dra in tillståndet för Ljungsleds krog. Den låg vid allmänna landsvägen, cirka 3 kilometer söder om Mörrum, strax söder om sockengränsen och i Elleholms socken. Stämman ställer sig välvilligt till länsmannens förslag, särskilt som det finns en gästgivargård strax öster om Mörrums kyrka. Man tycker också att krogen inverkar menligt på sedligheten hos tjänare och arbetsfolk som samlas där på helgdagseftermiddagarna.²⁸

Den 21 april 1839 behandlade sockenstämman landshövdingens beslut i frågan om behovet av en krog vid Pukaviks lastageplats. Det hade tidigare behandlats och tillstyrkts vid en stämma i november föregående år, trots att man egentligen inte ville att fler krogar skulle få öppnas i socknen. Stämman var nu oenig, vissa bönder ansåg att det fanns ett behov eftersom platsen årligen besöktes av flera mindre fartyg som lastade produkter från jord- och skogsbruk i socknen. Andra menade att det inte fanns behov av att tillåta en verksamhet som var i utdöende och påpekade kroglivets menliga inflytande på allmänheten. Beslutet blev att tillstyrka verksamheten som näringsställe för sjöfarande och vägfarande under de fyra återstående år som innehavaren arrenderade krogen. Kyrkostämmans ordförande reserverade sig skriftligen mot beslutet.²⁹

De båda krogarnas vidare öden har jag inte följt upp eftersom det faller utanför ramen för den här uppsatsen.

1.1.6. Mörrums och Elleholms socknar, helnykterhet

Den absolutistiska nykterhetsrörelsen kom relativt tidigt till Mörrums och Elleholms socknar. Redan 1884 bildades IOGT-logen ”Mörrumsdalen” i Mörrum. Bland bildarna var en lärare från Karlshamn och några personer från stenhuggarön Tjurkö i Karlskrona skärgård. 1896 bröt sig några medlemmar ur och bildade en ny loge, ”Möre”. Några år tidigare hade man i stenhuggarbyn Vekerum bildat logen ”Polstjärnan”. I socknens västra del bildades en Blåbandsförening 1891 och 1899 kom en IOGT-loge. Den senare överlevde bara i 10 år och en

²⁶ Landsarkivet i Lund: Mörrum KI:2, *Protokoll från sockenstämma 1817 – 1831*, 18 september 1831

²⁷ Landsarkivet i Lund: Mörrum KI:3, *Protokoll från sockenstämma 1832 – 1862*, sid. 65 - 66

²⁸ Ibid, sid. 79 - 80

²⁹ Ibid., sid. 107 - 115

del medlemmar flyttade sedan till en annan loge i socknens sydvästra del. Logen fick namnet ”Östersjöbaneret”. Strax norr om sockengränsen, i industriorten Svängsta, bildades en IOGT-loge år 1891³⁰. I Elleholms socken, som geografiskt helt är omsluten av Mörrums, bildades en Verdandiloge 1907, med namnet ”Granitklippan”. En annan NOV-loge bildades i Vekerum något av de sista åren på 1890-talet. Utöver dessa finns i protokollen omnämnt en NGTO-loge i Elleholm. Det har möjligen funnits ännu flera nykterhetsorganisationer inom de två socknarna.

Då man studerar protokoll och skrifter så kan man konstatera att vissa personer återkommer i flera olika föreningar av folkrörelsekaraktär vid samma tidpunkt. Utöver nykterhetsrörelsen kan det vara missions- eller baptistförsamlingen, skyttegillet, folkets husföreningen eller arbetarkommunen.³¹

De olika nykterhetsorganisationerna bildade en gemensam förening, med det långa namnet Mörrums Församlings Absoluta Nykterhetsföreningars Centralkommitté, år 1900. Liknande samarbetsorganisationer har också funnits i Karlshamn och Asarum.

Utöver detta bildades i Mörrum en ungdoms- eller nykterhetsförening, med oklar tillhörighet, år 1908. Den fick namnet ”Snöfrid”. Den kommer att diskuteras senare i uppsatsen.

2. Frågeställningar, disposition, begränsningar och problem

Under sina första år på 1880-talet hade IOGT, utöver helnykterheten, samma mål som de tidigare bildningscirkulärna, arbetarföreningarna och arbetarinstituten, d v s kulturell och social fostran. Formellt var rörelsen politiskt neutral, men då den samlade medlemmar från alla politiska läger uppstod interna slitningar. Efter splittringen 1888 hade de konservativa inom rörelsen blivit en minoritet, majoriteten var liberaler eller socialdemokrater. Inom majoritetsgruppen var man inte enig då det gällde nationalismen och de historiska myterna från stormaktstiden. De avvisades av socialdemokraterna. Det som förenade var samsynen om alkoholpolitiken där högern stred emot restriktioner. Rösträttsfrågan var en annan fråga som förenade.

Inom IOGT-rörelsen kritiserade såväl liberaler som socialdemokrater högerens nationalism som betecknades som ”punschpatriotism”, ”patentpatriotism” eller ”chauvinism”. Inom godtemplarrörelsen talade man runt år 1900 om ”folket”, även om socialdemokraterna med detta begrepp mest menade arbetarrörelsen. ”Folket” och ”herrarna” var varandras motsatser. Man anslöt sig till de nationella myterna om den demokratiska odalbonden och folkhjältar som Gustav Vasa och Engelbrekt som stod som stöttepelare och legitimerade en kamp för nykterhet och demokrati. Här fanns också en tendens till kritik mot en stark kungamakt.

³⁰ Elmqvist, Bertil (red.), *Asarum. En Blekingesocken*, (Karlshamn 1965), sid. 214

³¹ Axel Ingemansson, *Ur Mörrumsbygdens förflutna*, (Mörrum 1986), sid. 108 - 127

Man intresserade sig för bondebefolkningens kulturformer, landsbygds- och hembygdsromantik blev viktigt och samlades under ett begrepp, folkkultur. Man kan inom IOGT-rörelsen se ett motsatsförhållande mellan staden/industrialismen och landet/det genuina.

Det nyktra, skötsamma ”folket” roade sig ute i det fria, gärna med hjälp av svensk folkkultur, inte med sådant som utländska danser, svordomar eller kortspel.³²

2.1. Frågeställningar och material

Av den litteratur som jag studerat framgår att den tidiga nykterhetsrörelsen upplevde såväl personliga som religiösa, politiska och organisatoriska inre motsättningar med splittringar som följd.

– Kan dessa motsättningar och inre strider spåras till Blekingedistriktet och de lokala organisationerna i Karlshamnstrakten? Vad blev följderna?

Samuel Edquist skriver i sin avhandling att Godtemplarorden vid sekelskiftet 1900 hörde till de mest betydelsefulla organisationerna då det gällde att skapa den nationella identiteten. Som exempel nämns: Unionskrisen, försvaret, rösträtten, kungamakten, folkbildning och nationell fostran, flaggor och sånger, kulturhistoria för folket, nationella myter, natur och landsbygd, renlevnad och hälsokult, romantik runt natur och folkkultur, lekar, folkmusik.

– Kan man spåra någon eller några av dessa till godtemplarordens Blekingedistrikt och lokala föreningar? Vilka frågor och vad diskuterades runt dem?

I den första frågan används utöver litteraturen i huvudsak historik och protokoll från distriktsorganisationer i Blekinge och lokala föreningar i Karlshamnstrakten. Tiden avgränsas till intervallet 1880-talets början och cirka 1920. Frågorna kommer att behandlas i kapitel 4.

För att besvara den andra frågan med sina följdfrågor väljer jag att i huvudsak använda protokoll från några lokala nykterhetsföreningar.

Särskild uppmärksamhet ägnas åt den lokala Mörrumsföreningen ”Snöfrid”, som till skillnad från övriga kallas ungdomsförening, men har gudstro och nykterhet inskriven i stadgarna. Andra frågan diskuteras närmare i kapitel 5 och ”Snöfrid” i kapitel 6.

³² Samuel Edquist, *Nyktra Svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879 – 1918*, (doktorsavhandling, Uppsala 2001), sid. 18 - 26

2.2. Begränsningar och problem.

Mängden arkivmaterial är stor! Enbart i Blekingearchivet finns cirka 200 arkivbildare från olika nykterhetsorganisationer i länet, uppdelade på distrikt, kretsar och lokala organisationer. Antalet volymer (= arkivkartonger) hos varje arkivbildare kan omfatta allt från 1 till 38 stycken. I varje volym kan finnas ett antal olika handlingar, från flera protokollsböcker till några enstaka ark. Utöver detta finns handlingar från övriga delar av organisationerna. Som exempel kan nämnas studiecirkel, scouter, sommarhem, teatercirkel och byggnadskommittéer. Tidsmässigt börjar arkiven runt 1880 och går fram till slutet av 1980-talet. Antalsmässigt så dominerar IOGT. Material som kräver särskild förvaring eller stort utrymme, exempelvis fanor och standar, har Blekingearchivetet deponerat hos läns museet i Karlskrona.

För att få en något så när hanterbar volym arkivmaterial har jag valt att fokusera på tiden från 1884 till några år före folkomröstningen om totalförbud, 1922. Då det gäller distriktsorganisationer ligger begränsningen vid år 1905. För förstå sambanden mellan olika organisationer behövs dock enstaka utblickar framåt och bakåt i tiden. Geografisk begränsning gör jag i huvudsak till Asarums, Mörrums och Elleholms socknar i Karlshamns nuvarande kommun och några av alla de nykterhetsorganisationer som verkat inom dessa. Distrikts- och centralorganisationer kommer att beröras då det gäller de frågor som diskuteras närmare i uppsatsen.

Nykterhetsföreningar som Vita Bandet, SSUH och sådana knutna till fack eller yrken kommer inte att tas upp till diskussion. Skälet är att jag inte hittat några spår av dem i det material som berör de tidigare nämnda socknarna. Jag har noterat att det funnits sådana föreningar, huvudsakligen i länets städer. De lokala Blåbandsföreningarna diskuteras endast då de omnämns i andra protokoll.

För att ge läsaren en liten uppfattning om hur många nykterhetsorganisationer, av olika slag och storlek, som funnits i nuvarande Karlshamns kommun finns en karta i bilaga 2. Där har jag lagt in de som avsatt arkivmaterial i Blekingearchivet, samt sådana som omnämns i de protokoll som jag läst. Det har troligen funnits några till som jag inte träffat på i arkivet. Av kartan framgår att nykterhetsrörelsen varit starkast representerad i kusttrakten. Det finns anledning att anta att det delvis hänger samman med den tidiga arbetarrörelsen, och då främst stenhuggerierna. Vid 1890-talets början var de i huvudsak belägna nära kusten eller järnvägslinjerna av transporttekniska skäl. En numera nedlagd järnväg gick från Karlshamn i nordlig riktning över

Svängsta mot stambanan söder om Alvesta. Exempel på platser med stora stenbrott är Elleholm, Vekerum, Stilleryd, Sternö och Matvik (söder om Hällaryd), (se kartan bilaga 2).

Då det gäller protokollen så är de generellt ganska summariska till sitt innehåll, det vill säga i formen ”beslutsprotokoll”. Det som är mest framträdande är av ”föreningsteknisk” art, t ex val och uteslutning av medlemmar, storlek på avgifter, tidningsprenumerationer, kaffefester för att stärka ekonomin samt ordensceremonier.

I några fall finns det korta referat i protokollsböckerna. Ibland omnämns muntliga redogörelser och diskussioner med utgångspunkt från rörelsens tidningar eller skriftliga referat från andra möten. Logernas sekreterare har, då det gäller diskussionspunkter, som regel valt den enkla formuleringen; ”Diskussionen fick utgöra svar på frågan”. Man vet därför ingenting om hur medlemmarna egentligen uppfattade och ställde sig till de frågor som diskuterades. Det var tydligen ett vanligt sätt att formulera sig i protokollen, samma formulering noteras också av Lennart Johansson i arbetet om nykterhetsrörelserna i Växjö.³³

Inom ramen för det här arbetet har det inte varit möjligt att gå igenom alla de många arkivkartonger, med vad arkivarierna kallar ”innehållande handlingar”, som finns hos en del av de arkivbildare jag studerat. Den största organisationen, IOGT, dominerar inom arkivmaterialet medan NOV, är ganska lite representerad.

Lokal litteratur och forskning i ämnet tycks det inte finnas mycket av. Den begränsas till minnesskrifter och historiker från lokala nykterhetsföreningar och distriktsorganisationer. Det finns också luckor i arkivmaterialet. Korta redogörelser finns i de lokalhistoriska böckerna ”Ur Mörrumsbygdens förflutna”, ”Karlshamns Historia, del 4” och ”Asarum, en Blekingesocken.” De två sist nämnda böckerna ger mycket litet ny information om nykterhetsrörelsen utöver vad som framgår av protokollen.

3. Tidigare forskning.

Det finns mycket litteratur och en hel del forskning runt det här ämnet, särskilt då man betraktar nykterhetsrörelsen som en del av det större begreppet ”Folkrörelse”. Jag har däremot inte hittat något som behandlar nykterhetsrörelsen i Blekinge i allmänhet, utöver de delar av landshövdingens femårsberättelser som finns i tryck fram till 1905.

Vid universitetet i Växjö har det 1992 publicerats ett större arbete i serien ”Acta Wexionensia” om folkrörelserna i det närliggande Kronobergs län, med inriktning på staden Växjö. En doktorsavhandling som behandlar IOGT-rörelsen och dess del i skapandet av den nationella identiteten lades fram i Uppsala 2001 av Samuel Edquist.

³³ L. Johansson, sid. 89

Märit Gunneriusson Karlström lade 2004 i Uppsala fram en doktorsavhandling med huvudtiteln ”Konsten att förbli folklig”. Den beskriver svenska kyrkans och IOGT: s strategier i kampen på offentlighetens arena och ger kunskap om vissa begrepp som omnämns i de protokoll som jag gått igenom.

Nykterhetsrörelsens historia i Sverige fram till 1913 har beskrivits av Johan Bergman i en bok som kom ut samma år i sin tredje upplaga. Det tycks vara ett standardverk i nykterhetsrörelsernas tidiga historieskrivning, att döma av antalet referenser dit i de tidigare nämnda böckerna/avhandlingarna.

Nordiska museet har publicerat en serie böcker med namnet ”Svenskt liv och arbete”. I en av dessa från 1973 med titeln, ”Stenhuggarminnen”, finns två korta berättelser i vilka nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen i Blekinge och Karlshamnstrakten berörs samt några där nykterhetsrörelsen i övrigt omnämns.

Inför IOGT-NTO: s 125-årsjubileum har deras eget bokförlag år 2001 givit ut en krönika som behandlar åren 1879 – 2000. Då det gäller fakta fyller den boken delvis ut luckan från Bergmans bok fram till nutid.

4. Undersökning: Motsättningar och inre strider? Vad blev följderna?

Splittringen inom den tidiga absolutistiska nykterhetsrörelsen kännetecknas av ideologiska och religiösa åsiktsskillnader. Man kan också se att politiska åsikter orsakar utbrytningar, att det finns en skiljelinje mellan konservativa på ena sidan och liberala – socialdemokratiska på den andra. I det här kapitlet skall jag översiktligt undersöka hur dessa splittringar och åsiktsskillnader påverkat nykterhetsrörelsen i Blekingedistriktet och i några lokal loger i Karlshamnstrakten.

4.1. Blekingedistriktet

Distriktsorganisationen av IOGT bildades den 2 juni 1884 i Karlskrona. Vid den tiden fanns det lokala loger på ett antal orter i länet. Samtliga tillhör den malinitiska grenen av IOGT vilket betonas bland annat i minnesskriften från 1904. Distriktsmötena hölls sedan som regel en gång om året, ofta i anslutning till pingsthelgen.

Redan i januari 1885 kom det en vädjan från två loger i Ronnebytrakten om att distriktet skulle ingripa mot en ny förening som hade bildats. Huvuddelen av den nya föreningens medlemmar var tidigare medlemmar i IOGT. Man meddelar också att den nya föreningens arbete till största delen liknar godtemplarordens ritualer och att mötena sker bakom stängda dörrar. Efter diskussion meddelade distriktet att godtemplarordens medlemmar inte får besöka den nya

föreningens möten. Man anser att det är mera skadligt, än om en loge av den amerikanska grenen hade bildats, eftersom medlemmar därifrån får besöka en malinitisk loge. Även om det inte sägs direkt i protokollet så kan man dra slutsatsen att det är en loge av Templarorden som bildats. Man diskuterade också om det var möjligt att vara medlem i båda IOGT och den nya föreningen, men det ansågs omöjligt. I det fallet jämförde man sig med den malinitiska och hickmanitiska grenen av IOGT.

Av protokollet framgår att det var en R. Ottosson som annonserat i tidningen i Ronneby och inbjudit till att bilda en ny förening, som inte hade någon förbindelse med godtemplarna, och att sammanlagt 35 personer från de två logerna gått över till den nya föreningen.

Vid mötet i juni 1889 rapporterades att fyra loger separerat från rörelsen. Det framgår inte av protokollet vilken ny organisation de gått över till, både TO och NGTO hade växt i antal enligt landshövdingeberättelsen för den aktuella femårsperioden. Vid samma möte rapporteras om interna stridigheter i Karlshamn. Det gäller uthyrningen av ordenshuset till Frälsningsarmén. Distriktsmötet anser att det inte är lämpligt, däremot kan man anordna teaterföreställningar där.

Vid distriktsmötet i maj 1894 diskuteras hur man skall förhålla sig till skolläraren Rosvall i Torhamn som gynnar ”nationalorden”. Rosvall har hotat med att så småningom ”utrota” IOGT från Torhamn. Två år senare rapporteras att logen i Attanäs utestängts av de frireligiösa som inte vill upplåta sin lokal till IOGT.³⁴

I juni 1897 är det återigen årsmöte i distriktslogen. Man beslutar att då att en deputation skall avgå till NGTO:s samtidiga årsmöte och att man skall ta emot en deputation därifrån. De ömsesidiga deputationernas ärende noteras inte i protokollet. Vi samma möte lämnar den östra kretsen av Blekingedistriktet in en motion om att den som ingår i en annan nykterhetsloge skall förlora sitt medlemskap i IOGT. Inget beslut tas vid det här mötet.

Vid årsmötet 1898 sker ett ömsesidigt utbyte av deputationer mellan IOGT och TO. Inte heller nu noteras något om ärendet.

Blekinge Blåbandsförbund föreslår i början av 1901 att distriktsstyrelserna skall börja samarbeta. Av distriktshistoriken från 10-årsjubileet 1904 framgår att det varit oro och stridigheter inom organisationen, att de frireligiösa har utgjort ett stort motstånd mot verksamheten och att L.O Smith och hans stora verksamhet i Karlshamn var ett problem.³⁵

Det är tydligt att deputationerna och förslagen om samarbete ger resultat för när IOGT-distriktet har sitt årsmöte i juni 1905 skriver man i protokollet:

³⁴ Blekingegeografi: Torhamn är den sydöstligaste fastlandssocknen i Blekinge och Sverige. Attanäs ligger cirka en mil NO om Torhamn vid kusten. Området är känt för hög frikyrklighet.

³⁵ Lars Olsson Smith kallades för brännvinskungen. Han införde det varmrenade brännvinet (”Renat”), grundade arbetarringar och kooperativa rörelser. Han var född i Kiaby och startade sin bana som handlare i Karlshamn. 1884 dominerade han totalt den svenska handeln med brännvin, redan året efter var exporten från Karlshamn nio miljoner liter brännvin, 1887 var den uppe i 30 miljoner liter. (Källa: NE och Karlshamns Historia del IV, sid. 229 – 240)

”... Lugn och frid råder öfver allt inom distriktet och förhållandet till andra nykterhetsorganisationer är godt, likaså arbetssättet i de olika logerna, hvarvid dock uttalas ett ‘Gif Akt’...”. Härefter räknas det upp 11 punkter som man skall ha särskild uppmärksamhet på. Det ser ut som att de flesta interna stridigheterna mellan IOGT och dess avknoppningar kunnat biläggas runt år 1905.³⁶

4.2. Lokala organisationer i Karlshamnstrakten

De organisationer som jag studerat närmare hör främst hemma i landsbygdskommunerna Asarum och Mörrum. Halvön Sternö, med sin stora stenhuggeriverksamhet, tillhörde vid denna tid, trots sin närhet till Karlshamn, Asarums kommun.

Under de första åren på 1880-talet är de religiösa inslagen i ordensmötena påtagliga. Det är som regel minst ett möte i veckan och i Asarum noteras att mötena inleds och avslutas med sång och bön. Vid Mörrumslogens möten är det utöver ordensceremonierna uppläsning av några verser ur bibeln vid varje möte. Vid något tillfälle noteras: ”Till ordens fromma upplästes några verser ur bibeln af V.Ö.T.”.³⁷ Mot slutet av 1880-talet kan man inte längre se i protokollen att bibelläsning och psalmsång förekommer. Blåbandsföreningens tidskrift intresserar dock, i Mörrum läser man ibland upp ett stycke ur ”blåbandstidningen”

En första antydning till intern splittring kommer i Asarum i juni 1885 då logen bestämmer sig för att gallra i biblioteket. Det skall delas upp i tre delar: Lämpliga (behålls), uppbyggelse (säljs) och skadliga (används till makulatur). Fjorton dagar senare lämnar ett stort antal av de medlemmar som varit med från början logen. Vid nästa möte en vecka senare uppmanas medlemmarna att stanna kvar ”om de ej ha samvetsbetänkligheter”. Ytterligare medlemmar lämnar logen och på tre veckor har 12 stycken försvunnit. Det framgår inte av protokollet om de går till någon annan förening. Det har funnits en avdelning av TO i Asarum men något material därifrån har inte bevarats till vår tid. För eftervärlden är det inte lätt att tolka protokollens egentliga innebörd, men sammantaget tyder noteringarna om samvetsbetänkligheter, rensning i biblioteket och stor utträde på att det rör sig om religiösa motsättningar.

1887 har logen i Asarum 55 medlemmar och man har kunnat flytta in i ett eget ordenshus. Vid ett möte i september tar man upp till diskussion en punkt med rubriken: ”Är det en kristens plikt att bilda godtemplarföreningar” till diskussion. Lite senare samma månad konstaterar man att de båda internationella grenarna förenats och att man nu måste skaffa nya ritualer. Det finns vid den här tiden logemedlemmar som också är medlemmar i Blåbandsorganisationen. Vid ett

³⁶ Blekinge, IOGT-distrikt, A1:1

³⁷ Protokollen är fyllda av kryptiska förkortningar för olika befattningshavare. Denna står för Vice Över Templar.

möte i oktober diskuteras vem som skall betala ”Blåbandsnålar” som vissa medlemmar vill köpa in.

På sommaren året efter får man en fråga från några personer, som inte nämns vid namn, om att få låna lokalen för att bilda en ny loge. Det är troligen en loge av TO vid namn ”Framåt” som avses. Senare på året ansöker ”Framåt” skriftligen om att få hyra lokalen. Det beviljas men vållar intern debatt vilket framgår av protokollet.

Mörrumslogen hade fått sitt ordenshus klart 1895. I början av 1896 tillåter man såväl missions- som baptistförsamlingen att hyra det.

Man kan inte notera några splittringstendenser i den logen förrän i slutet av 1896. Det börjar med en skrivelse från logen ”Ungdomsfästet” som vill hyra lokalen och ett förslag till avtal diskuteras. Några veckor senare är det några medlemmar som anser att ”de gamle voro för återhållsamma” och man vill starta en ny loge med fri övergång. Det beviljas med 22 röster mot 7. Beslutet var tydligen kontroversiellt eftersom man behandlar det i ett nytt möte den 3 april 1898. Det långa protokollet finns inte infört i den vanliga protokolls-boken, det är av okänd anledning fört på ett löst helark. Beslutet blir, med 37 röster mot 7, att bilda en ny loge. Den får namnet ”Möre” och man upprättar ett samarbetsavtal med den tidigare, ”Mörrumsdalen”, om logehusets gemensamma förvaltning. ”Möre” finns kvar till 1915 då den upplöses. De medlemmarna som vill får gå tillbaka till ”Mörrumsdalen”.

Med ”återhållsamma” avser utbrytarna troligen förhållandet till dans. Det är uppenbarligen en fråga som diskuteras inom hela rörelsen. Enligt godtemplarnas konstitution var det förbjudet att anordna dans i logerna. Dansen förknippades med fylleri och genom att anordna dans utsatte man medlemmarna för frestelse. Som exempel kan nämnas logen ”Växjö” där man 1892 frikände två medlemmar som ordnat dans för ungdomen. Storlogen såg inte detta med blida ögon och uteslöt alla medlemmar på tre månader. Det fick till följd att medlemsantalet sjönk från 126 till 45 under uteslutningstiden.³⁸ Även inom svenska kyrkans prästmöten diskuterades ”nöjesraseriet” inom IOGT-orden med möten och utfärder på söndagar. De ansågs dra uppmärksamheten bort från vilodagen och gudstjänsterna. Utöver detta bekymrades prästerskapet också över de danstillställningar som anordnades på söndagarna. Först 1907 överlämnade storlogen i Sverige till de lokala logerna att själva bestämma om man ville anordna dans eller ej.³⁹

Inom IOGT-rörelsen fortsätter diskussionen om moral och omoral samt goda och dåliga nöjen fram mot 1920-talet. Till de dåliga hörde varietéerna och revyerna som förknippades med storstaden och överklassen. Biografer, fotboll och bostondans var andra företeelser som

³⁸ L Johansson, sid. 92 f

³⁹ M Gunneriusson Karlström, sid. 190 - 192

betraktades med stor misstänksamhet liksom teater. Efter 1910 började man dock använda teater, idrott och film som en del av den egna verksamheten.⁴⁰

I början av 1897 diskuteras logen ”Ungdomsfästet” på nytt i ”Mörrumsdalen”. På förslag av en av medlemmarna beslöt man att inte ta in medlemmar ur TO i den egna logen. På ett möte i slutet av februari diskuterades återigen templet ”Ungdomsfästet”, som var utan lokal. Man beslöt att templets medlemmar skulle få fritt inträde i ”Mörrumsdalen” på villkor att templet lades ned. ”Ungdomsfästets” vidare öden har inte gått att få fram, det nämns inte i protokollet längre fram och deras egna handlingar finns inte bevarade.

Problemet med danstillställningar i ordenshuset var inte löst. Den 14 november 1898 skrev logesekreteraren Julius Johansson i ”Mörrumsdalen” ett brev till logen ”Möre” med texten:

” Wid i går hållit logemöte beslöt logen Mörrumsdalen att hädanefter i allt der logen kan vara ansvarig ej tillåta dans och beslöts att härmed derom underrätta logen ”Möre” med uppmaning att vid sitt logemöte i dag fatta ett med ’Mörrumsdalens’ öfverensstämmande beslut”.⁴¹

Det framgår inte av ”Möres” protokoll hur frågan hanterats.

Ordenslokalen var flitigt använd. Utöver de två logerna och frikyrkoförsamlingarna så var det stenhuggarfackföreningen som stod utan lokal. År 1907 finns en notering i protokollet att man hyrt ut lokalen till logen ”Granitklippan” av NOV. Det är enda noteringen och förklaringen kan finnas i samarbetssvårigheter. En av grundarna av ”Granitklippan”, stenhuggaren Sven Petter Mattsson skriver så här:

” ... Jag tänkte många gånger på min trista, fattiga barndom, då barnen började växa upp och jag kom till det resultatet, att inte mina barn skulle få se mig som ett vrak för rusdryckernas skull. Utan vi bildade en loge av Verdandi här. Vi kunde ej få lokal. Verdandi var mycket motarbetad på den tiden, utan vi fick hålla våra möten i hemmen. Så fick vi hyra av Godtemplarna men det blev inte länge. Vi blev utkörda, vi var för radikala. Vi var på 4 ställen på ett par månader. Det enda stöd vi hade var fackföreningen, men det var inte bättre ställt för dem, för de fick hålla sina föredrag på landsvägen under uppsikt av länsman, ridande polis, prästen och godsägaren. Men vi gav oss inte. Vi bildade en Folkets hus-förening som Verdandi tog initiativet till. Vi lyckades hyra en danssalong några gånger och det gick rätt bra. Vi arbetade för ingenting och fick igång en andelsteckning, 5 kr pr andel. 1908 kunde vi underteckna köpbrevet på en i dag en av södra Sveriges vackraste parker ...”.⁴²

I januari 1908 fick logen ”Mörrumsdalen” en inbjudan till ”Granitklippans” möte i slutet av månaden. Det framgår inte av protokollet om någon medlem bevistade mötet.

⁴⁰ Edquist, sid. 222 - 227

⁴¹ Mörrum, IOGT 975 Mörrumsdalen, A1:1

⁴² Mattsson, Sven Petter, ”Då stenhuggartiden började i Blekinge”, i Rehnberg, Mats (red.), *Stenhuggarminnen*, (Stockholm 1973), sid. 44 f; Sven Petter Mattsson var född i Elleholm 1876, som son till en båtsman Mattis Lejon. Han var stenhuggare i hela sitt liv och en av den tidiga arbetarrörelsens förgrundsfigurer i Mörrum. (Källa: Ibid, sid. 32 – 48)

4.3. Delsammanfattning:

Av det studerade materialet kan man konstatera att de utbrytningar ur IOGT-rörelsen som fanns internationellt och nationellt också slog igenom inom rörelsen i Blekinge. Förhållandet till frikyrkorörelsen tycks ha varit mera spänt i östra än i västra delen av länet, vilket exemplifieras av att IOGT hyr ut sina lokaler i Mörrum till frikyrkor medan man blir utkastad ur frikyrkans lokaler i östra delen av länet.

På distriktsnivån kan man se en tendens till samarbete mellan IOGT och utbrytarna TO och NGTO från år 1905.

Inom de lokala logerna kan man ana spänningar som har religiös eller politisk bakgrund men också mellan ”äldre” och ”yngre” medlemmar. Den nybildade Verdandi-logen i Elleholm ses uppenbarligen inte med blida ögon av medlemmarna i IOGT.

5. Undersökning: Nykterhetsrörelsen, den nationella identiteten och rösträttsfrågan.

Den svenska nationalismen började växa fram under andra halvan av 1800-talet, ibland i konflikt med folkrörelsernas och industrins intressen. Bland de folkrörelser som anslöt sig nämns Evangeliska fosterlandsstiftelsen och Nationella godtemplarorden, NGTO. Svenska fornminnesföreningen bildades 1869, Nordiska museet öppnades 1880 och Skansen 1891. Svenska flaggans dag introducerades 1893. Författare som Heidenstam och Strindberg skrev fosterländska verk. Konstnärer som Anders Zorn och Carl Larsson porträtterade det som betraktades som ”typiskt svenskt”.

Här handlar det delvis om en ”borgerlig” nationalism. Odhners lärobok i svensk historia tillsammans med ”Läsebok för folkskolan” och Selma Lagerlöfs bok om Nils Holgersson präglade undervisningen i skolan långt fram i tiden. Samuel Enquist anser att IOGT-rörelsen, tillsammans med folkskolans undervisning, hade en central betydelse då det gällde att sprida ett nationalmedvetande till de lägre samhällsklasserna. I nykterhetsrörelsen handlar det om idéer som inte anknyter direkt till nykterhetsarbetet, t ex nationella sånger, flagga svenskt eller uppträda i folkdräkt. Rörelsen deltog på så sätt i skapandet av Sverige som en geografisk och etnisk enhet.

En av den svenska nationalismens mörka sidor var diskussionerna om rashygien och rasbiologi.⁴³

Rösträttsfrågan diskuterades ibland inom IOGT-rörelsen och man kan se spår av denna diskussion på lokal nivå. Officiellt var IOGT-rörelsen politiskt neutral och man tog inte ställning

⁴³ Edquist, sid. 37 ff, Hedenborg, Kvarnström sid. 236 ff

för allmän och lika rösträtt förrän 1918. Lokalt fungerade ofta godtemplarlokaler som samlingspunkt för de grupper som utestängts från lokalpolitiken på grund av kommunala röstskalorna. Tongivande personer inom nykterhetsrörelsen var ofta politiskt aktiva, många inom den liberala rörelsen.⁴⁴

Den vid denna tid aktuella striden vid upplösningen av unionen med Norge har inte avsatt några spår i det material som jag studerat.

5.1. Rösträttsfrågan:

Vid ett möte i Asarumslogen i maj 1885 diskuterades det som kallades ”biskop Landgrens bannlysningsbulla”. Lars Landgren var biskop i Härnösand. Han vände sig i sin skrift bland annat mot absolutisternas sätt att se allt bruk av alkohol som missbruk. Han hade själv tidigare arbetat för måttlighetslinjen.⁴⁵ Men han tolkade också de yttranden han hört från IOGT-rörelsen om allmän rösträtt som en strategi för att driva bort hela den högre samhällsklassen, för vilken alkohol var en naturlig del av umgängeslivet, från riksdagen. Landgrens bannlysningsbulla blev mycket uppmärksam och diskuterad inom IOGT-rörelsen.⁴⁶

Det finns ingen notering i distriktslogens protokoll om att rösträtten diskuterats. Asarumslogen hyr i november 1887 ut sin lokal för ett petitionsmöte i rösträttsfrågan. Det framgår inte vilka som arrangerar mötet. 1899 diskuterar man om man skall bilda en rösträttsförening men något beslut tas inte. Nästa gång frågan kommer upp är i februari 1897 då man vill anordna ett rösträttsmöte tillsammans med Verdandi. Logen beslutar då att inte upplåta sin lokal för ett föredrag i rösträttsfrågan.

I protokollen från logerna i Mörrum har jag inte vid något tillfälle kunnat se att rösträttsfrågan diskuterats. Här finns dock en osäkerhet, jag har inte gått igenom ”Mörrumsdalens” protokoll efter 1915.

Mörrums Församlings Absoluta Nykterhetsföreningars Centralkommitté bildas 13/8 1900. Anslutna föreningar är från IOGT, Mörrumsdalen, Möre och Polstjärnan i Vekerum, Blåbandsföreningarna i Gustafstorp och Gustafs Banér i Galleryda, Fram i Vekerum och NOV, Vänskapsbandet i Vekerum. Stadgarna finns bevarade, men det finns inget protokoll före juni 1908. Då diskuterar man hur man skall ställa sig till kandidaterna i det kommande valet till kommun och riksdag, men också till val av ny kyrkoherde. I augusti anordnar man ett politiskt föredrag i kvinnosaksfrågan på Mörrums Folkets hus. Föredragshållare är liberalen Fridtjuv Berg och vid samma arrangemang håller en predikant Jakobsson från Trelleborg ett fosterländskt

⁴⁴ Edquist, sid. 22

⁴⁵ M Gunneriusson Karlström, sid. 179 f

⁴⁶ Ibid. Sid. 194

föredrag i parken. Från 1909 tycks inte NOV ha deltagit i mötena. Protokollen slutar 1910 och vid ett av de sista mötena föreslår Julius Johansson att man skall ansluta sig till ett liberalt valmansförbund, men inget beslut tas i den frågan.

5.2 Den nationella identiteten:

Om man läser de tidiga logernas protokoll från Asarum, Sternö och Mörrum så finns det inte något om nationen och den nationella identiteten under 1880-talet. Det är först mot slutet av 1890-talet som man kan se antydningar till detta och ännu mera utpräglat blir det i början av 1900-talet.

Det är främst i de då bildade barnlogerna och de från IOGT formellt fristående SGU-föreningarna som man kan se exempel på det Edquist tar upp i sin avhandling.

Logen ”Sternö Hopp” har vid ett möte 1905 en föreläsning som behandlar ”Den germanska rasen”. Andra exempel på nationalism i den logen är ett föredrag 1908 med rubriken ”Nationell samling”.

Logen ”Mörrumsdalen” köper i maj 1896 in en svensk flagga och beslutar att den skall vara i topp vid varje möte i ordenshuset. Det stämmer väl i tiden med de uppgifter Edquist visar på i sin avhandling. Godtemplarrörelsen hade vid den här tiden accepterat flaggan även om man ibland protesterade mot dess användning på punschetiketter!⁴⁷ Det finns också noteringar i protokollen om att man vid den här tiden började sjunga ”fosterländska sånger” vid mötena. Vilka dessa sånger var framgår inte direkt. Ett antagande är att det rör sig om ”Vårt Land” och ”Du gamla, du friska”, som senare får titeln ”Du gamla, du fria” som är flitigt avsjungna vid den ungdomsloge som bildas 1904 i Mörrum.

Efter 1905 kan man se att de nationella inslagen sakta ökar i verksamheten. I februari diskuteras frågan om man skulle anordna en hembygdsfest under året. Vid ett möte i maj 1907 läste syster Ellen Palm ur ”Nils Holgerssons underbara resa” och i november samma år föredrog hon en biografi över Johan Ludvig Runeberg och deklamerade ”Elgskyttarne”. Därefter avsjöngs unisont ”Vårt Land”. Någon månad tidigare hade man på förslag av en medlem sålt logens piano, ett för eftervärlden kanske märkligt beslut eftersom ingen anledning finns protokollförd och musik är ofta förekommande.

I december 1907 beslutar man att man inte skall sälja cigaretter och cigarrer vid logens basarer på grund av tobakens skadlighet. Det är helt i linje med vad Edquist beskriver, att logerna skall vara ”fästningar för folkhälsa” och att rörelsen kämpade med ”hälsan som grund”. Logen

⁴⁷ Edquist, sid. 74 f

”Sternö Hopp” hade 1914 i samband med ett möte om rusdrycksförbud inbjudit Are Waerland till ett föredrag om hälsa.⁴⁸

Det är svårt att se om aktuell politik diskuterades i de olika logerna, det finns knappast något nämnt i protokollen. I ”Sternö Hopp” har man 1906 vid två olika tillfällen föredrag som kan rubriceras som politiska. Det ena har rubriken ”Vinningslystnaden” och det andra ”Mot privatkapitalet”. I ”Mörrumsdalen” har man i januari 1908 en diskussion om man lokalt kan göra något för fredsarbetets höjande.

I frågan om nationalismen kan det finnas anledning att närmare gå in på ungdomslogerna. Sådana har funnits i Karlshamn, Asarum och Sternö. Jag har valt att närmare studera ungdomslogens verksamhet i Mörrum under åren 1904 till 1916. Logen var en gemensam angelägenhet för de två IOGT-logerna i Mörrum.

Logen bildades den 6 november 1904 och initiativtagaren, folkskollärinnan Ellen Palm, inledde då med en ”framställning” av Gustaf Adolfs-dagen. Logen fick följdriktigt namnet ”Gustaf Adolf”. Av dem som stiftade logen var 11 äldre medlemmar, därav tre herrar, dessutom 19 yngre och 14 passiva medlemmar. De passiva medlemmarna var under 12 år och kunde röstas in i logen då de fyllt 12.

Protokollen, ofta väl formulerade, fördes av någon av ungdomarna och justerades av ordföranden, lärarinnan Ellen Palm, som samtidigt passade på att rätta eventuella stavfel! Det var möten med 2 – 3 veckors mellanrum och på programmet stod alltid några sånger, lekar och ibland någon uppläsning av dikter eller berättelser.

De vanligast förekommande sångerna de första åren är ”Vårt Land”, ”Du gamla du friska” och ”Island”. Ibland sjunger man också en sång med namnet ”Hurra för Nordens länder”. Lite längre fram i tiden nämns andra sånger oftast med nationellt eller fosterländskt innehåll. Som exempel kan nämnas; ”Framåt kamrater”, ”Dold mellan furorna”, ” Du hemmets jord”, ”Vi gå över daggstänkta berg” och den sentimentala sången om ”Svarta Sara”.⁴⁹ I slutet av 1908 minskar mötesfrekvensen men tar ny fart under 1909. Då börjar man sjunga andra sånger, till exempel ”Hell dig vårt land”, ”Engelbrektsmarschen”, ”Atenarnas sång”, ” I Finlands skog”, ”Bevara Gud vårt fosterland” och ”Bort från trångbodda hus”. Man kan också notera att den tidigare ganska vanliga ”Vårt Land” försvinner och att man vid nästan varje möte sjunger ”Du gamla, du fria”. I början av 1916 har ungdomslogen 88 medlemmar och vid det sista mötet jag studerat , julafton 1915 var det 38 närvarande.

⁴⁸ Edquist, sid. 198; Are Waerland 1876–1955, hälsopedagog och skriftställare. Waerland utvecklade en personligt färgad folkhälsoideologi, där huvudpunkterna var laktovegetabilisk kost, framför allt i form av råkost, och uteslutande av kaffe, tobak och alkohol. Waerlands lära fick stor spridning och kom bl.a. att påverka grundprinciperna för hälsohemmen i Sverige. (Källa: NE)

⁴⁹ ”Svarta Sara” skrevs av Lina Sandell-Berg som en väckelsesång år 1882. Om ”googlar” på titeln så ser man att den varit flitigt sjungen i söndagsskolor och frikyrkor ända fram till slutet av 1900-talet.

De lekar som man har vid varje mötestillfälle, är sådana som i dag vanligen benämns sånglekar, men vid den tiden ofta kallas folklekar. Exempel på lekar är: ”Väva vadmal”, ”Gustafs skål”, ”Mors lille Olle”, ”Räven raskar över isen” och ”Kulldansen”. Många av dessa lekar, som än i dag är allmän egendom, lärdes ut vid slöjdlärarseminariet i Nääs i Västergötland och hundratals lärare har genom åren lärt sig dem.⁵⁰ De tillhör det, som tillsammans med folkmusik, folkdräkter och folkdanser i nationalromantisk anda, ”återupplivades” i slutet på 1890-talet.⁵¹

Vid mötena läser man också upp någon dikt eller berättelse. Ibland finns inget mera i protokollet, en författare som nämns är Zacharias Topelius. Som exempel på berättelser kan nämnas ett par med titel ”När lille Karl såg Jesusbarnet” och ”Harald Svenske” och dikten ”Varen svenske”.

SGU-föreningarnas tidiga protokoll har för det mesta gått förlorade men det finns några från en förening vid namn ”Veritas” på Sternö. Den bildas i mars 1908 av ett antal ungdomar som samtidigt är medlemmar i IOGT-logen ”Sternö Hopp”. Man börjar sin verksamhet med stora ambitioner och anordnar en friluftsfest den 31 maj. På programmet, som väl stämmer in på de kriterierna på nationalism Edquist tar upp i sin avhandling, står följande:

Inbjuden talare är folkskolläraren Emil Pettersson i Karlskrona.⁵² Det blir musik av mässingssextett från Asarumslogen, folklekar och folkdanser. Alla nykterhetsföreningar bjuds in. För folkdanserna ansvarar SGU-föreningen ”Såningsmannen” från Karlshamn och för teaterverksamheten klubben N.N. från Karlshamn.⁵³

Föreningen får fort problem. Redan i början av juli har man fått en skrivelse från skolrådet i Asarum, där det står att föreningen inte längre får disponera lokaler i Sternöskolan. I protokollet skrivs att det är lögnaktiga beskyllningar mot föreningen, men det framgår inte vad föreningen beskylls för.

Den 19 juli 1908 bildas ett distrikt av SGU i Blekinge, men lokalproblemet för ”Veritas” kvarstår. Man träffas i varandras hem. I juli 1909 beslutar man sig för att teckna tre andelar i Sternö Godtemplares byggnadskommitté och i januari 1910 har man ett hyreskontrakt där. Protokollen blir alltmer kortfattade men i maj 1910 bestämmer man att det skall anordnas en ”Tårt- och apelsinfest” med dans och lek. Det sista protokollet är daterat till april 1911.

⁵⁰ Lärarinnan Ellen Palm i Mörrum hade vistats på Nääs, vilket framgår av ett protokoll i ”Snöfrid” från 1916

⁵¹ Edquist, sid. 180 ff

⁵² Emil Pettersson var en välkänd person i den Blekingska hembygdsrörelsen. Han skrev en del böcker, bland annat en för skolans hembygdskunskap om Blekinge.

⁵³ N.N. står för ”Nytta och Nöje” och var en del av IOGT-logen i Karlshamn. Den drev med stor framgång revyverksamhet i staden ändra fram till slutet av 1960-talet.

SGU-föreningen ”Såningsmannen” i Karlshamn bildas i juni 1906 och har lämnat ifrån sig ett mycket litet protokoll som slutar redan i februari året efter. Ett litet spår av nationalismen finns dock. Den 18/1 1907 föreslår en medlem vid namn Bäckman att man skall överlämna;
”... 2 pris af 3 kr pr styck till en kvinnlig och en manlig deltagare för treflig nationaldräkt.”

5. 3. Delsammanfattning:

Det verkar finnas vissa skillnader mellan logerna i Mörrum å ena sidan och de i Asarum och Sternö på den andra. Frågor som kan rubriceras som politiska har inte diskuterats, alternativt inte protokollförts, i Mörrum medan rösträttsfrågan varit aktuell i Asarum och privatkapitalet diskuterats på Sternö. Liberalismen har en tydlig knytning till delar av nykterhetsrörelsen i Mörrum.

Många av de av Samuel Edquist beskrivna strömningarna, definierade som samverkande mellan nationalismen och IOGT-rörelsen, har lämnat spår efter sig. Det tycks vara mer tydligt i Mörrums- än i Asarumslogerna. En möjlig orsak kommer att diskuteras i nästa kapitel.

6. Undersökning: Ungdomsföreningen ”Snöfrid

På hösten 1908 bildas en ny förening i Mörrum. Vid första anblicken ser den ut att vara fristående från såväl nykterhets som frireligiösa och politiska organisationer. Stadgar och protokoll finns bevarade fram till sommaren 1920. Av medlemsförteckningen framgår dock att många namn kan återfinnas bland medlemmarna i IOGT-logen ”Mörrumsdalen”. Orsaken till att föreningen bildades kan man bara spekulera om, det finns inget i stadgarna eller protokollen som ger någon information om det.

En anledning kan vara att IOGT tagit bort kravet på gudstro i sina stadgar, en annan att storlogen tillåter IOGT-logerna att anordna dans. Ytterligare en anledning kan vara att arbetarrörelsen och Verdandi har etablerat sig fastare genom tillkomsten av Folkets hus samma år. Av de 13 personer som står som föreningens grundare är sju kvinnor.

Om man studerar medlemsförteckningen, som finns för år 1910 och även upptar föreningens grundare, så ser man att flera medlemmar är lärare, både män och kvinnor. Dessutom finns hantverkare, barn till mera välbärgade bönder och handlare och en pastor från statskyrkan. Det rör sig alltså om en lokal medklass. Jag har inte funnit någon som kan betraktas som arbetare. Här finns dock en osäkerhet eftersom många personer bara har titeln Hr och Fr och ibland inget förnamn. Tilltalssättet med herr, fru och fröken skiljer sig från godtemplarnas ”syster” och ”broder”. Beteckningen ungdomsförening kan tyckas vara något överdriven, minst en av medlemmarna är född i april 1869 och således nästan 40 år då föreningen bildas. Det rör sig om

den överallt uppdykande skraddarmästaren Julius Johansson, aktiv i IOGT ”Mörrumsdalen” och i skyttegillet. Övriga medlemmars ålder har jag inte följt upp.

Verksamheten i föreningen motsvarar till en del det som Samuel Edquist tar upp i kapitel 5 i avhandlingen, rubriken; ”Natur och landsbygd: Uppfostran och god svenskhet”. Jag kommer att använda vissa av de underrubriker som Edquist har i kapitlet och jämföra om hans beskrivning stämmer in på verksamheten i föreningen ”Snöfrid”. Jag kommer också att beröra det Lennart Johansson kallar ”Folkbildning och social verksamhet”.

Stadgar och protokoll finns bevarade fram till sommaren 1920. I stadgarnas första paragraf kan man läsa:

”Föreningens ändamål äro: att med alla till buds stående medel söka grundlägga och underhålla en stark fosterlandskärlek samt rikta ungdomens blick på det sköna och ideella i livet, bekämpande allt som förråar och fördärvar det unga släktet. Föreningens verksamhet avser jämväl att fostra ungdomen till en djupare insikt rörande dess stora uppgifter som människor och medborgare samt därigenom grundlägga en medveten ansvarskänsla vid fyllandet av livets stora krav. Varje föreningsmedlem bör genom sitt liv och sin vandel visa, att han strävar mot det ideella mål, som föreningen för sig uppställt”.

Nästa paragraf är delad i tre underparagrafer och i den tredje står det:

”Rusgivande drycker äro absolut bannlysta från de möten och fester, som föreningen anordnar.”

Paragraf III behandlar inval av föreningsmedlem. Den lyder så här:

”Personer som föreslås av föreningsmedlem kunna inväljas i föreningen vid möte näst efter det, vid vilket de blivit föreslagna; dock intages ingen som förnekar tron på en allsmäktig Gud. Vid dylika val gäller enkel röstpluralitet och i händelse av lika röstetal har mötets ordförande utslagsrösten. Dessa val skola ske genom slutna röstning.”

Kravet på medlemmarna liknar således de som ställdes i den tidiga IOGT-rörelsen, det vill säga absolutism och tron på en allsmäktig Gud, något som också finns i Blåbandsrörelsen.⁵⁴

Medlemsantalet och intresset för föreningen växlar över tiden. En förteckning från 1910 finns bevarad. Den upptar 40 medlemmar. 1911 anmärker man i protokollen på att intresset för föreningen minskat och det blir glesare mellan mötena. Under 1913 händer något, på årsmötet i januari 1914 meddelar man att medlemsantalet ökat från 32 till 80. Redan i slutet på 1914 skriver man dock i sista paragrafen i ett protokoll: *”På grund av det ringa antal medlemmar som infunnit sig, samt att även en del av dessa avlägsnat sig, för att enligt gammal vana infinna sig vid stationen vid sista tågets ankomst, avslutades mötet.”* I oktober 1915 diskuteras frågan om föreningens vara eller inte vara.

⁵⁴ Det finns däremot inget uttalat förbud för en medlem att dricka alkohol utanför föreningens verksamhet!

Det hade varit få mötesbesökare, glest mellan mötena och besökarna hade kommit sent. Man beslöt att fortsätta med föreningen och medlemmarna lovade att infinna sig i tid.

Det blir sedan glesare mellan mötena men föreningen fortlever fram till midsommaren 1920 då det sista protokollet skrivs. Föreningens vidare öden är tills vidare okända, inga fler handlingar har hittats eller förtecknats.

Vid första protokollförda mötet diskuterades föreningens namn. Två förslag fanns, det ena var ”Enigheten” det andra ”Snöfrid”. Efter det att man läst upp Viktor Rydbergs dikt ”Snöfrid”⁵⁵ så antogs det namnet enhälligt som föreningsnamn. Som möteslokal använder föreningen i början skyttepaviljongen och skolan, men den 12 september 1909 noteras i protokollet att skolrådet bestämt att man inte längre får hålla sina möten i skolan. Orsaken anges inte. En kommitté får i uppdrag att reda ut lokalfrågan och rapporterar att man skall kunna använda skyttepaviljongen för en hyreskostnad om fem kronor om året. 1911 träffas en överenskommelse med godtemplarordens byggnadskassa. Man får hyra ordenshuset för tolv möten och 2 fester om året för en hyra på 40 kronor. Hyresavtalet förnyas årligen och man fortsätter att använda lokalen så länge som protokollen finns, d v s sommaren 1920.

Då det gäller ledarskapet i föreningen så så väljs ordförande, kassör och sekreterare på årsbasis medan mötesordförande och ibland sekreterare för nästa möte väljs för varje möte. Kvinnor och män växlar mellan funktionerna och det är många olika personer som väljs som funktionärer.

6.1 Folkbildning:

I godtemplarlogerna fick medlemmarna lära sig mötesteknik, föra protokoll och kassaböcker. Studie- och biblioteksverksamhet var också viktigt och inom IOGT-rörelsen växte folkbildningsverksamheten snabbt under 1900-talets första årtionde.⁵⁶

Ungdomsföreningen ”Snöfrid” var inget undantag i det här avseendet. Jämfört med IOGT-logerna i Mörrum var de protokollförda aktiviteterna under den här rubriken omfattande. Den 13 januari 1909 beslutade man att den tidigare diskuterade föreningstidningen skulle starta och den fick namnet ”Excelsior”. Spridning och upplaga framgår inte av protokollen, ibland nämns att man gjort en uppläsning ur den.

⁵⁵ Victor Rydberg skrev dikten 1882. Den handlar om gossen Gunnar som lockas till hjältedåd av huldran Snöfrid. Dikten blev mycket populär, tonsattes av både Sibelius och Stenhammar. Gunnars popularitet som dopnamn växte.

⁵⁶ Edquist, sid. 24 f; L Johansson, sid. 89 f

Den 13 mars 1909 diskuterade man frågan om ”Snöfrid” ville verka för att bilda en föreläsningsförening i Mörrum. Man tillsatte en kommitté för att kontakta ”utomstående” och undersöka intresset. Föreläsningsföreningen bildades, oklart när, men i slutet av oktober 1909 hade den kommit igång. Då beslutade man i ”Snöfrid” att någon medlem skall referera föreläsningen vid nästa möte. Dessa referat blev sedan en stående punkt i protokollen flera år framåt i tiden och föreläsningarnas ämnen varierar mycket. Några exempel är: ”Proportionella val” av en herr J. Johansson, ”Kristendomens inflytande på den sociala utvecklingen” av en kyrkoherde Mauritsson, ”Arbetarrörelsen och nykterheten” av amanuens Hjelm, ”Nils Månsson i Skumparp” av en doktor Ingers och ”Den ryska folkkaraktären” av en kandidat Fager. Ett av dessa referat finns bevarat i pappersform i arkivet.

På två möten i början av 1909 hade diskussionsämnet varit: ”Huru råda bot på de dåliga böjelser, som äro förhärskande hos vår tids ungdom?” En av deltagarna, fröken Berggren, föreslog att föreningen ”Snöfrid” skulle försöka starta en aftonskola och hoppades att föreningens medlemmar skulle vara villiga att undervisa. Man tillsatte en kommitté, som fick i uppdrag att utarbeta en plan för aftonskolan och lägga fram den för skolrådet. Det finns ingen redovisning från kommittén i protokollet, man kan dock inte undgå att spekulera i om skolrådet tyckt att föreningen gått för långt och därför förbjudit den att i fortsättningen använda skolan för sina möten.⁵⁷

Vid minst tre tillfällen under föreningens protokollförda existens genomför man ”fingerade” kommunalstämmor med deltagare ur föreningen. Vid första stämman hade man tre ärenden att behandla, ett fattigvårdsärende, ett om utskänkningstillstånd och ett om byggande av järnväg. Nästa stämma skulle behandla frågan om anläggandet av ett badhus i Mörrum och hanterades på sedvanligt sätt med tillsättande av en utredning, framtagning av ritningar och kostnadsförslag med mera. Syftet med de här fingerade stämmorna framgår inte av protokollen, men det handlar troligen om att lära ungdomarna föreningsteknik och förbereda dem för framtida uppgifter i kommunen och föreningslivet. Detta antagande styrks av föreningens ändamålsparagraf.

Frågan om ett eget bibliotek hade diskuterats flera gånger. I november 1910 beslöt man att låna en avdelning böcker från ”Folkbildningsförbundets” bibliotek i Stockholm. Priset var 6 kronor för tre månader och medlemmarna skulle fritt få låna böcker ur biblioteket. Den som ville bidra till kostnaden kunde lägga en slant i en för ändamålet anskaffad sparbössa.

Vid vissa tillfällen anordnades litteraturaftnar, till exempel ”Strindbergsafton” och ”Frödingafton” med föredrag om författarna och uppläsning av delar av deras författarskap.

⁵⁷ Skolrådets protokoll har jag inte följt upp. Enligt arkivförteckningen finns det på Landsarkivet i Lund.

Det förekommer också uppläsning av H. C. Andersens sagor, troligen på danska av protokollet att döma. Andra författare förekom också ofta vid uppläsningar och deklamationer, t ex Viktor Rydberg, Selma Lagerlöf, Runeberg, Topelius, Snoilsky, Ellen Key och de mera lokala P. J. Rösiö, Per Thomasson, Remelin,⁵⁸ Wilhelm von Braun, och signaturen ”Lea”. Den sistnämnda står för Wilhelm von Brauns syster Amelie, vilkas far var postmästare i Karlshamn från 1843.

Vid många tillfällen läste man också upp så kallade bygdehistorier av ett antal olika författare. Detta stämmer väl överens med vad Samuel Edquist skriver:

”... *Godtemplartidningarna vurmade i viss mån för bygdepoeter bland allmogen som antogs bli allt färre och uppmärksammade regional diktning.*” Några av de författare, ofta pseudonymer, som han nämner förekommer vid uppläsningar i ”Snöfrid”. Som exempel kan nämnas ”Smeden i Bråna”, ”Snorre” och ”Gösta”.⁵⁹

Vad som är anmärkningsvärt är att man, trots sitt uttalade krav på tron på en allsmäktig Gud, aldrig sjunger en psalm eller läser ett bibelord vid sina möten.

6.2. ”Snöfrid”, politisk inriktning

Det framgår inte direkt ut ”Snöfrids” protokoll vilken politisk inriktning föreningen hade, men det mesta tyder på en liberal eller konservativ sådan. I december 1911 refererade man vid ett möte från en föreläsning som hållits av Svenska Folkförbundets ordförande. Vid samma möte läste ordföranden upp texter ut Folkförbundets ”flygskrifter”, troligen det vi i dag kallar flygblad.⁶⁰

I april 1913 föreslog en av medlemmarna att man skulle anordna en basar för något välgörande ändamål, t.ex. beklädnad av fattiga barn. En kommitté på tre personer fick i uppdrag att ordna lokal och bestämma lämplig tid för basaren. Några veckor senare rapporterade man att Folkets Husföreningen upplät sina lokaler för den tilltänkta basaren ”för välgörande ändamål” den 13 juli. Styrelsen för Folkets hus ställde ett villkor, att den fick möjlighet att kontrollera att medlen användes för sitt syfte. Föreningen beslöt att anordna basaren och tillsatte ett arbetsutskott för att genomföra den. Den 8 juli har ”Snöfrid” sammanträdde och beslutar att basaren skall anordnas i Godtemplarlokalen i stället för i Folkets hus. Förslagsställaren och medlemmen i verkställande kommittén för basaren, herr G. Cronkvist, begärde då att få lämna

⁵⁸ Både Rösiö och Per Thomasson var födda i grannsocknen Jämshög, Remelin i Mjällby i Blekinge

⁵⁹ Edquist, sid. 204

⁶⁰ Svenska Folkförbundet, bildat 1906 av nationellt tänkande arbetare i Stockholm. Medverkade bland annat till att samla en försvarsvänlig opinion mot Staafs regering 1913-14. Stod i motsatsförhållande till de radikala och socialistiska partierna. De drev upplysningsverksamhet genom resetalare och spridning av litteratur. Gav ut tidningen ”Svenska folkviljan”. Folkförbundet hade också läns- och lokalavdelningar, (Källa. Nordisk Familjebok, ”Uggleupplagan”)

kommittén. Här kan man anta att orsaken till flytten av basaren var att det fanns en inbyggd motsättning mellan de äldre medlemmarna i ”Snöfrid” och styrelsen för Folkets Husföreningen eller uttryckt på ett annat sätt, mellan arbetarrörelsen och liberala – konservativa i Mörrum.⁶¹

En av föreningens tidiga medlemmar och styrelseledamöter var Ola Jeppsson, en politisk profil i kommunen. Vid föreningens möte den 25 januari 1919 beslöt man att sända ett hälsningstelegram till honom med texten: *”Snöfrid samlad till festligt årsmöte sänder dig kamrathälsning.”*⁶²

6.3. Nation, natur, hembygd, traditioner, resor och vandringar

Mot slutet av 1800-talet började nykterhetsrörelsens verksamhet breddas mot preventiva åtgärder mot alkoholbruket. Folkbildning och frågan om ungdomens nöjesliv, särskilt i städerna, började diskuteras. En lösning var att utveckla natur- och hembygdskänslan. Folkdans, lekar och folkmusik var en del av detta, men det accepterades inte av Blåbandsrörelsen och frireligiösa rörelser som betraktade dansen som djävulens påfund. Inom IOGT-rörelsen växte dessa inslag under 1900-talets början. Att bevara kulturarvet och kombinera sunda nöjen med nationell identitet blev viktigt liksom naturutflykter och folkloristiska nöjesaktiviteter.⁶³

Fosterlandskärleken var inskriven redan i första paragrafen av ”Snöfrids” stadgar. En av de första diskussionspunkterna i föreningens tillvaro har titeln ”Vad är sann Fosterlandskärlek?”. Frågan var tydligen stort intresse eftersom den diskuterades på tre möten efter varandra. Varje gång avslutades diskussionen med att man sjöng ”Vårt Land”. Svaret på frågan får vi inte veta, man avslutar med den tidigare nämnda frasen: ”Diskussionen fick utgöra svar på frågan.” Varje möte avslutades eller började med vad man ibland bara kallar ”fosterländsk” sång. Utöver ”Vårt Land” så är det ”Framåt, framåt på ljusets bana”, ”Leve Sverige”, ”Du gamla, du fria” eller ”Min Blekingebygd” som vanligen förekommer. En annan populär sång var en med titeln ”Hell dig du höga Nord” som ofta avslutade mötena. Texten finns att hitta via Runebergsprojektet och först versen lyder så här:

⁶¹ Lite valstatistik för landstinget Blekinge 1910. Landsbygden 23 moderater, 13 liberaler, 3 socialdemokrater. I Listers härad där Mörrum ligger var fördelningen 3 moderater, 2 liberaler, 1 socialdemokrat. Karlskrona stad 6 moderater, 2 liberaler, 1 socialdemokrat. Karlshamn 2 liberaler, 1 socialdemokrat och Sölvesborg 1 socialdemokrat. Länets östra del mer konservativt än västra.

(Källa : SCB samandrag landstingsvalet 1910. sid. 2 – 16)

⁶² Ola Jeppsson (i riksdagen kallad *Jeppsson i Mörrum*, senare *Jeppsson i Visby* (liberal)).

Ola Jeppsson var lantbrukare i Mörrum, kommunalpolitiker. Riksdagsledamot i andra kammaren 1918-1920 samt från 1922 till 1940. Kommunikationsminister 1930-1932 i Ekmans andra regering. Från 1938 till sin död 1941 var han landshövding i Gotlands län. (Källa: NE).

⁶³ Edquist, sid. 240 ff.

Hell dig du höga Nord!
 Hell dig du höga Nord!
 Kraft och mod,
 Liv och blod, Vi
 offra för din ära
 Liv och blod, Vi
 offra för din ära

När man kommit till slutet av tredje och sista versen så slutar man med:

”Leve, leve, leve vårt fosterland.”

Under den första tiden av föreningens tillvaro finns inget noterat om sånglekar eller folklekar men de börjar synas i protokollet från hösten 1909 och blir sedan allt vanligare. Det är sällan man får veta vad som sjöngs eller lektes men några exempel finns;

Sånger: ”Rida, rida, ranka”, ”Inga-Lill”,⁶⁴ ”Alundavisan”, ”Vårvindar Friska” och ”Finska rytteriets marsch”.

Folk- eller sånglekar: ”Väva vadmal”, ”Nu är det jul igen”

I oktober 1910 börjar man deklamera ”Fritiofs saga” skrivet av Växjöbiskopen Tegnér. Detta diktverk, som generationer av svenska gymnasieelever tvingats läsa delar ur, hade man avslutat först i december 1913. Första dikten heter ”Fritiof och Ingeborg” och börjar så här:

Där växte uti Hildings gård
 två plantor under fostrarns vård.
 Ej Norden förr sett två så sköna,
 de växte härligt i det gröna.

Valborgsmässoafton 1915 tog man i föreningen upp den gamla sydsvenska seden att ”Sjunga Maj”. Medlemmarna samlades klockan åtta på kvällen på det mitt i byn belägna Bolsberget för att utgå därifrån. Behållningen skulle skänkas till välgörande ändamål, den här gången till Majblommekommitten. Föreningen fortsatte med att ”Sjunga Maj” även 1916. Nästa år inskränkte man sig till att bara sjunga några sånger på Bolsberget och inte gå omkring mellan gårdarna och likadant gjorde man 1918. Därefter finns det inga uppgifter om majsjungningen.

Gökotta och midsommarvaka anordnades nästan varje år. Som plats för gökottan valdes någon i naturen, dit man fotvandrade från samlingspunkten, oftast godtemplarlokalen. Midsommarvaka med majstång nämns några gånger i protokollen. Den anordnades i anslutning till någon av de större gårdarna i byn.

Sommartid förekommer utomhusmöten med ungefär samma dagordning som inomhus. En plats som nämns är ett berg i närheten av skyttepaviljongen. Föreningen gör också dagsutflykter till fots i naturen. Som utflyktsmål väljer man platser på några kilometer upp till en mils avstånd.

⁶⁴ Tonsatt dikt av G. Fröding

Längre utflykter gör man med vagn till Sölvesborg och med tåg till Almundsryd i Småland, efter att först ha fotvandrat till stationen i Svängsta. I juni 1918 samlas ett 40-tal deltagare vid järnvägsstationen i Mörrum och åker till Horsaryd, strax väster om Karlshamn. Där börjar vandringen. Efter förfriskningar hos en nämndeman Olsson vandrar man mot Sternö där man besöker fornminnet Högarör, beundrar fru Fernströms fina trädgård och tar sedan middagsrast vid Sandviken. På återfärden besöker man Karlshäll och beundrar minister Tomas trädgård och växthus.⁶⁵ Sedan vandrar man vidare västerut, tar båt över Byggesviken och bjuds på kaffe hos en lantbrukare Måns Svensson, ovan nämnde Ola Jeppssons svärfar. Där leker man ringlekar och sedan går man mot Mörrum. Vid en rast på återvägen behandlades föreningsärenden och då beslöt man att ha gökotta några söndagar senare i en vacker skogsbacke.

Från Karlshamn, dit man färdats på tåg eller cykel, gör man den sjätte juni 1920 en båtfärd till Tärnö i Karlshamnsskärgården. Dagen beskrivs som regning men lyckad, man hade kunnat använda ett ordenshus på ön.

Alla dessa utflykter förbereddes av särskilt utsedda kommittéer, som regel två damer och två herrar.

6. 4. Delsammanfattning:

Ungdomsföreningen ”Snöfrid” skiljer sig från övriga studerade föreningar i närområdet. Den har, utöver kravet på absolut nykterhet vid möten och fester, också kravet på gudstro. Det senare har IOGT-rörelsen släppt vid tiden för ”Snöfrids” bildande. Kraven överensstämmer till en del med Blåbandsrörelsens men något samarbete eller samverkan med den finns inte dokumenterad. Då det gäller de nationalistiska inslagen i föreningsverksamheten så överensstämmer de väl med det som beskrivs i Samuel Edquists avhandling. Det är därför rimligt att dra slutsatsen att IOGT-rörelsens verksamhet och skrifter påverkat ”Snöfrid”, särskilt som många av dess medlemmar också är medlemmar i IOGT.

Föreningens ändamål ”... *söka grundlägga och underhålla en stark fosterlandskärlek ...*” liksom dess arbetssätt, gör att jag drar slutsatsen det i grunden är en politisk ungdomsorganisation med en liberal eller delvis konservativ grundsyn. Stadgarna förbjuder inte uttryckligen alkoholförtäring utanför föreningens verksamhet. Det är därför tveksamt om den kan kallas nykterhetsförening. Några egentliga religiösa inslag finns inte dokumenterade.

⁶⁵ Minister Tomas var USA:s ambassadör i Sverige och hade sin sommarbostad på Karlshäll, strax utanför Karlshamn. Familjen Fernström drev stenhuggeri- och rederirörelse på flera platser i landet.

7. Sammanfattning och avslutning

Rörelserna i rörelsen var omfattande, drivna av starka ledare, personliga motsättningar samt religiösa och sociala motsättningar. Vid den tid, som uppsatsen i huvudsak omfattar, började industrialismen och urbaniseringen av Sverige att göra sig gällande. Nya intryck och värderingar kom att växa sig allt starkare, utöver nykterhetsrörelsen kom väckelserörelsen och arbetarrörelsen. De kom att upplevas på olika sätt, vissa såg det som ett hot mot det bestående andra som en möjlighet till förbättring av tillvaron.

Vid den tid då nykterhetsrörelsen var som starkast var dess medlemsantal större än arbetarrörelsen och väckelserörelsen. Den attraherade människor med olika religiösa och politiska åsikter och det är inte förvånande att det blev splittringar och inre slitningar. De utbrytningar ur IOGT-rörelsen som uppstod internationellt och nationellt slog också igenom inom rörelsen i Blekinge.

Mot slutet av 1890-talet kan man se ett motsatsförhållande mellan yngre och äldre medlemmar, som yttrar sig i att man bryter sig ur och bildar nya loger utan att för den skull lämna IOGT-rörelsen. Det är förhållningssättet till dans och teaterverksamhet som är en av anledningarna till brytningen. Motsättningarna minskar efter hand, dansförbudet försvinner och rörelsen tar till sig idrott, dans, teater och biofilmen som ett medel att sprida sin verksamhet.

Inom Blekinge kan man se att det finns en skillnad mellan östra och västra delen. I öster är det de religiöst och nationellt inriktade rörelserna som dominerar, medan förhållandet är det motsatta i Karlshamnstrakten. Runt 1905 tycks spänningarna mellan distriktsorganisationerna minska.

De första åren på 1900-talet startas NOV-loger som troligen upplevs som konkurrenter om medlemmarna. De knyts sedan alltmer mot arbetarrörelsen och därmed byggs också en politisk spänning upp. Dessvärre finns det mycket lite arkivmaterial tillgängligt från dessa organisationer, vilket gör att det inte gått att få fram hur man inom den rörelsen såg på de nationalistiska inslagen i IOGT-rörelsen.

Nästan samma problem har man då det gäller de från IOGT formellt fristående SGU-föreningarna. Det tidiga arkivmaterialet i länet är magert, man kan se vissa spår av nationalismen men det är svårt att dra några säkra slutsatser av det.

Mörrumslogerna har, jämfört med Asarums dito, inte lämnat några spår av politiska möten eller diskussioner efter sig i protokollen. Det vore fel att tro att inte sådana diskussioner förekommit. Kanske har de förts av de vuxna medlemmarna i föreningen "Snöfrid" eller har de inte protokollförts, alternativt hamnat under standardfrasen: "Diskussionen fick utgöra svar på frågan."

Ungdomsföreningen ”Snöfrid” vill jag efter denna undersökning karakterisera som en politisk förening i mitten – högerkanten av den politiska skalan. Gudstron och absolutismen bedömer jag som den del av verksamheten som fungerar som grund, eller kanske täckmantel, för att framföra det politiska budskapet, samtidigt som man kan ha en gemenskap med den lokala IOGT-rörelsen. Det tycks inte finnas något spår av religiös verksamhet i föreningens protokoll.

7.1. Avslutning:

För den som vill fördjupa sig ytterligare i det här ämnet återstår att närmare studera föreningarnas inneliggande handlingar, krets- och distriktslogernas arkivmaterial, samt samorganisationernas och nykterhetsnämndernas arkiv. Referat och annonser i lokaltidningar och organisationernas medlemsblad kan möjligen ge en fylligare information om offentliga aktiviteter. Intervjuer med medlemmar i dagens organisationer och med äldre tidigare medlemmar skulle kunna ge ytterligare information av främst lokalhistoriskt värde. Andra lokala föreningars protokoll, t ex Blåbandsrörelsens eller Karlshamns IOGT: s, kan troligen ge ytterligare upplysningar. NGTO-rörelsen dominerar i Karlskrona, kan stadens ställning som stor militär- och residensstad ha påverkat. Det är en sådan fråga som inte kunnat hanteras inom ramen för den här uppsatsen.

En djupare kvantitativ analys av ungdomsföreningen ”Snöfrid” och medlemmarnas politiska tillhörighet och yrken skulle vara möjlig genom att studera de kommunala protokollen, röstlängderna och valsedlarna samt kyrkobokföringen från 1910-talet och framåt i tiden. En sådan analys skulle möjligen kunna ge en annorlunda bild av föreningen och dess verksamhet än den jag målat upp.

Ja, nu är cirkeln sluten, jag känner att jag är tillbaka vid dörren med texten IOGT-NTO. Med denna undersökning, som inte alls gör anspråk på att vara fullständig, tycker jag mig ha fått en bild av vad som i förra seklets början tilldragit sig i det gula huset med plåttak, där borta där solen går ned.

”Och för övrigt är utom detta att säga; Min son, låt varna dig!

Ingen ände är på det myckna bokskrivandet, och mycket studerande gör kroppen trött.”

(G T, Predikaren 12:12, 1917 års bibelöversättning)

11. Källor och litteratur

Opublicerat material:

Blekingearkivet i Bräkne –Hoby; Arkivhandlingar från nedanstående föreningar:

Asarum, IOGT 667 Asarne; A1:1, A1:2

Blekinge, IOGT-distrikt, A1:1

Elleholm NOV, Granitklippan, Ö:1

Galleryda, Blå Band, A1:1

Gustavstorp, Blå Band 583, A1:1

Karlshamn, SGU 39 Såningsmannen; A1:1

Mörnum, IOGT 2538 Möre, A1:1

Mörnum, IOGT 975 Mörrumsdalen, A1:1, A1:2

Mörnum, IOGT 690 Gustav Adolf Ungdomslogen, F1:1

Mörnums Församlings Absoluta Nykterhetsföreningars Centralkommitté, F1:1

Mörnum, Snöfrid Ungdomsföreningen, F1:1

IOGT, Sternö Hopp, A1:1

Sternö, SGU Veritas, F1:1

Landsarkivet i Lund: (Internetpublicerat material av Arkivdata On-line)

Mörnum KI:1 Protokoll från sockenstämma 1770 – 1844, opaginerat

Mörnum KI:2 Protokoll från sockenstämma 1817 – 1831, opaginerat

Mörnum KI:3 Protokoll från sockenstämma 1832 - 1862

Tryckt material:

SCB, *Bidrag till Sveriges officiella Statistik*, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser. 1856 – 1905, Blekinge.

Nordisk Familjebok, ”Uggleupplagan”, (Internetpublicerad version i projekt Runeberg)

Litteratur:

Bergman, Johan, *Den svenska nykterhetsrörelsens historia*, 3. uppl. (Stockholm 1913)

Edquist, Samuel, *Nyktra Svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879 – 1918*, (doktorsavhandling Uppsala 2001)

Elmqvist, Bertil (red.), *Asarum. En Blekingesocken*, (Karlshamn 1965)

Gunneriusson Karlström, Märta, *Konsten att bli och förbli folklig. Svenska kyrkans och IOGT:s strategier och omvandling i kampen på offentlighetens arena 1880-1945*, (doktorsavhandling Uppsala 2004), PDF-version på Internet

Hedenborg, Susanna, Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället, 1720 – 2000. Böndernas och arbetarnas tid*, 2. uppl. (Lund 2006)

Ingemansson, Axel, *Ur Mörrumsbygdens förflutna*, (Mörrum 1986)

Johansson, Hilding, *Folkrörelserna i Sverige*, (Stockholm 1980)

Johansson, Lennart, *Brännvin. Postillor och röda fanor. Om folkrörelser, politik och gammalkyrklighet i sekelskiftets Växjö*, (Växjö 1992)

Lindgren, Åke, *Rörelse i tiden. En bok om kampen för ett nyktrare Sverige*, (Stockholm 2001)

Moberg, Ove, *Karlshamns Historia, del IV*, (Karlshamn 1950)

Rehnberg, Mats (red.), *Stenhuggarminnen*, (Stockholm 1973)

Bilaga 1.

1. Förkortningar och ordförklaringar

1.1 Förkortningar

IOGT	Till 1905 Independent order of Good Templars, från 1905 International order of Good Templars
MHF	Motorförarnas Helnykterhetsförbund
NGTO	Nationalgodtemplarorden
NTO	Nationaltemplarorden
NOV	Nykterhetsorganisationen Verdandi
SBF	Sveriges blåbandsförening
SGU	Sveriges godtemplares ungdomsförbund
SSUH	Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund
TO	Templarorden

1.2 Ordförklaringar

blåbandist:	medlem i SBF
charter:	en inramad tavla med logegrundarnas namn, underskrivet av tjänstemän i storlogen. Hängde mitt fram i logelokalen, jmf altartavla
distriktsloge:	regional organisation i IOGT, motsvarar vanligen län eller landskap
hickmanit:	medlem i hickmanska (amerikanska) grenen av IOGT (1876 –1887)
kretsloge:	sammanslutning av flera loger omfattande t. ex. stad, socken, härad
loge:	lokal nykterhetsorganisation
malinit:	medlem i den malinska (engelska) grenen av IOGT (1876 –1887)
SGU-avdelning:	lokalförening i SGU, för personer som fyllt 15 år
storloge:	nationell organisation inom IOGT
ungdomsloge:	loge för barn inom IOGT, bör skiljas från SGU-avdelning
världsstorloge:	IOGT:s högsta beslutande församling

